

DZIEJE I USTRÓJ GENERALNEGO WIKARIATU W CIESZYNIE

WPROWADZENIE

Opracowanie tytułowego tematu poprzedziłem częścią historyczną, ukazując ciągłość organizacji kościelnej na Śląsku Cieszyńskim i przyczyny powstania Generalnego Wikariatu¹. Pierwszy rozdział zawiera zarys historii politycznej księstwa cieszyńskiego oraz ukazuje organizację Kościoła katolickiego w tym księstwie przed powstaniem Gen. Wikariatu, tj. do r. 1770. Dalsze rozdziały są ściślej powiązane z tematem podstawowym. Rozdział drugi obrazuje podział polityczny części austriackiej Śląska, jako tło dla porównania tegoż z podziałem kościelnym Gen. Wikariatu, a także strukturę władz i administracji państwowej, stanowiącą przeszkodę dla rozwoju działalności religijnej i ruchów narodowościowych. W rozdziale trzecim zamieściłem historię komisariatów biskupich w Cieszynie i Nysie od drugiej połowy XVII w., do r. 1770; opisałem powstanie Gen. Wikariatu, podałem charakterystykę kolejnych gen. wikariuszy, wreszcie odnotowałem okoliczności związane z zakończeniem istnienia tej instytucji. Czwarty rozdział dotyczy już w całości ustroju Gen. Wikariatu, w nim jednak nie określiłem od początku uprawnień i obowiązków gen. wikariuszy, choć wynikały one z kodeksu prawa kanonicznego; mało również zamieściłem informacji o ich działalności. Nie zdolałem też ustalić, które stanowiska kościelne wchodziły w skład konsystorza, jakie były ich uprawnienia i obowiązki oraz jak przedstawiała się ich realizacja.

Powodem tych niedostatków w opracowaniu był brak dokumentów źródłowych, począwszy od aktu erekcyjnego Gen. Wika-

¹ Pragnę w tym miejscu podziękować recenzentowi miniejszej rozprawy ks. Bolesławowi Kumorowi, z którego cennych uwag skorzystałem.

riatu, gdyż wszystkie akta, znajdujące się niegdyś w siedzibie Gen. Wikariatu w Cieszynie, zostały w czasie działań wojennych wywiezione i uległy spaleni². Dostępnyymi dokumentami są obecnie m.in. znajdujące się w Archiwum Państwowym w Cieszynie, wykazy dekanatów i parafii, rejestr księży, którzy obejmowali stanowiska w parafiach z podaniem roku i miesiąca, wykaz promocji, inwestycji i przemieszczeń, wykaz ubytków księży (z różnych przyczyn) oraz dzienniki podawcze pism okólnych biskupich otrzymywanych przez komisariat cieszyński; zawierały one jednak niewiele informacji odnośnie do ustroju Gen. Wikariatu.

Drugim źródłem są schematyzmy kościelne oraz statystyczne austriackie opracowania państwowe, znajdujące się w oddziale cieszyńskim Biblioteki Śląskiej, które wykorzystałem przy opisie organizacji terytorialnej Gen. Wikariatu.

Trzeci rodzaj źródeł, to akta wizytacyjne archidjakona opolskiego z XVII w.; dotyczą one jednak części historycznej niniejszego artykułu. Natomiast cenne źródło informacji stanowi praca ks. J. Londzina³, oparta na dostępnych mu dokumentach i artykułach prasowych, oraz na wspomnieniach własnych autora z okresu ponad czterdziestu ostatnich lat istnienia Gen. Wikariatu.

Jako subsydiarne źródła można również uznać opracowania uczonych niemieckich z XIX i początku XX w., oparte na materiałach źródłowych⁴, a wykorzystane w części historycznej artykułu.

Na koniec kilka uwag technicznych. Określeń: archiprezbiterat i dekanat użyłem zamiennie i nie należy tego uważać za błąd, gdyż źródłowe dokumenty od końca XVII w. stosują obie te formy. Dla miejscowości położonych na terenie komisariatu cieszyń-

² Informacji na ten temat udzielił mi ks. Wincenty Myszor, kierownik Archiwum Kurii Diecezjalnej w Katowicach oraz ks. Karol Tomala, proboszcz parafii św. Marii Magdaleny w Cieszynie (budynek parafii — to dawna siedziba Gen. Wikariatu).

³ J. Londzin, *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*, Cieszyn 1926.

⁴ R. Kneifel, *Topographie des Kaiserlich-Königlichen Anteils von Schlesien, 1804—1806*; J. G. Schipp, *Historisch-topographische Beschreibung des Breslauer k.k. Diözesanteils*, Teschen 1828; A. Heinrich, *Versuch über die Geschichte des Herzogthumes Teschen*, Teschen 1818; A. Gläser, *Gerichts-Topographie von Oberschlesien*, Ratibor 1831; G. Biermann, *Geschichte des Herzogthums Teschen*; Teschen 1863; H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902; J. Jungnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, Breslau 1904; J. Morr, *Der österreichische Anteil der Diözese Breslau nach den Visitationsberichten des 16 und 17 Jahrhunderts*, w: „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens” R 11: 1916; 14—15: 1919—1920; 17: 1922—1923; 18: 1924—1925.

skiego, użyłem stosowanych obecnie nazw polskich, względnie spolszczonych — według sprawozdań z wizytacji przeprowadzonych w XVII w. i innych dokumentów oraz mapki, załączonej do pracy G. Biermanna. W odniesieniu do miejscowości z komisariatu nyskiego użyłem nazw niemieckich, mimo że w niektórych opracowaniach zastosowano sztuczne spolszczenie, np. Johannesberg (Góra Jana, Janowa Góra, Góra Świętojańska) lub Weidenau, choć spolszczona Widnawa jest często używane.

Wreszcie chciałem zwrócić uwagę na trudności, jakie towarzyszyły mojej kwerendzie. W opracowaniach ogólnohistorycznych nader mało znajdowałem wiadomości o Cieszynie i Śląsku austriackim, zawierały one bowiem raczej dzieje Śląska jako całości, natomiast bardziej szczegółowe dotyczyły Dolnego Śląska, Wrocławia lub ksiąząt wrocławskich. Powodowało to konieczność wzmózonej kwerendy wśród niewielu opracowań regionalnych.

I DZIEJE KSIĘSTWA CIESZYŃSKIEGO PRZED POWSTANIEM GENERALNEGO WIKARIATU

1 Zarys historii księstwa cieszyńskiego

Na tle stosunkowo licznych wiadomości o Śląsku w wiekach średnich, dysponujemy tylko skąpym materiałem o historii politycznej i kościelnej Cieszyna i ziemi cieszyńskiej. Według bulli Hadriana IV z r. 1155, Cieszyn był ważnym grodem granicznym, natomiast kasztelanowie cieszyńscy występują w dokumentach od r. 1228, co potwierdziła bulla papieska z r. 1245. Obok grodu na zamkowej górze w Cieszynie, na początku XIII w. powstało miasto, które około r. 1220 otrzymało prawo niemieckie, a w r. 1374 prawo magdeburskie⁵. Według Fr. Popiołka, ziemia cieszyńska za pierwszych Piastów była jednostką wyodrębnioną⁶, lecz żadnymi wiadomościami szczegółowymi na ten temat nie dysponujemy. Cieszyn w r. 1041 zajęli Czesi, a odzyskał go dla Polski w r. 1108 Bolesław Krzywousty. Od tego roku ziemia cieszyńska z całą pewnością należała do Śląska. Po śmierci Władysława, syna Bolesława Krzywoustego, Śląsk został podzielony (ostatecznie w r. 1177) między jego trzech synów, z których Mieszko Płatonogi otrzymał Ra-

⁵ *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1 cz. 1 s. 269 i t. 2 cz. 1 s. 130; G. Biermann, dz. cyt., s. 40—43; *Historia Śląska*, t. 1 cz. 1 s. 328; F. Popiołek, *Dzieje Śląska austriackiego*, Cieszyn 1913, s. 36; J. Harwoł, *Cieszyn i Ziemia Cieszyńska*, Przemyśl 1893, s. 21.

⁶ F. Popiołek, dz. cyt., s. 35.

cibórz. W skład tej trzeciej dzielnicy weszła również kasztelania cieszyńska. Ponieważ dzielnica ta była znacznie mniejsza od pozostałych, Kazimierz Sprawiedliwy przyłączył do niej ziemie: bytomską, pszczyńską, siewierską, oświęcimską i zatorską, należące dotąd do dzielnicy krakowskiej. Po śmierci Bolesława Wysokiego, księcia wrocławsko-opolskiego, Mieszko przejął księstwo opolskie (1201) i przekazał połączone księstwo opolsko-raciborskie synowi Kazimierzowi (1211).

W r. 1280 dotychczasowa kasztelania cieszyńska przekształciła się w księstwo cieszyńskie, które wyodrębniło się w r. 1290 pod panowaniem Mieszka I. Nową dzielnicę utworzono z ziemi cieszyńskiej, łącznie z ziemią oświęcimską i zatorską. Granicę śląsko-morawską wzdłuż rzeki Ostrawicy oznaczył król czeski Otokar II wspólnie z Władysławem opolskim, a następnie doszło w 1297 r. do ugody między biskupem ołomuńskim Teodorykiem i ks. Mieszkiem cieszyńskim, a pośrednikiem był w tej sprawie Bolko opolski⁷. W początkach istnienia wyodrębnionego księstwa cieszyńskiego nie było żadnej władzy panującego, ponieważ już książęta opolscy z upadkiem senioratu przestali podlegać w jakimkolwiek zakresie książętom krakowskim. Nie uznawano zwierzchności Łokietka na Śląsku, nie uznawał jej także książę cieszyński. W okresie, kiedy rozstrzygały się losy państwa czeskiego, księstwo cieszyńskie było niezależne. Dopiero dn. 18 i 19 lutego 1327 r. w Opawie złożyli ostatecznie hołd królowi czeskiemu czterej książęta górnośląscy, m.in. Kazimierz cieszyński, a w pięć dni później Jan oświęcimski⁸. Były to działania usprawiedliwione, bowiem małe księstwa nie mogły utrzymać swej samodzielności, znajdując się między trzema silnymi państwami.

Na skutek podziału księstw powiększyła się liczba książąt i małych księstw. M.in. księstwo cieszyńskie zostało jeszcze za Mieszka I uszczuplone przez wydzielenie z niego Oświęcimia i Zatora, w związku z czym zresztą kasztelania oświęcimska awansowała do rangi księstwa. Syn Kazimierza I, Przemko cieszyński, otrzymał niepodzielne księstwo cieszyńskie, którego znaczenie stopniowo wzrosło. Przemko poszerzał swe posiadłości poprzez nadania, zastawy i kupna (m.in. wziął w zastaw, a później kupił ziemie sie-

⁷ G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 129. W tejże pracy s. 130, oraz F. Popiołek, *dz. cyt.*, s. 10. Autorzy zamieszczają wzmiankę o ugodzie z 1297 r., w czasie której postanowiono na spornych odcinkach, wobec częstych zmian koryta rzeki Ostrawicy, usypać kopce graniczne po obu brzegach rzeki.

⁸ *Historia Śląska*, t. 1 cz. 1 s. 553. Tam też wyjaśniono, że wcześniejszy układ Wacława czeskiego z Bolesławem opolskim i Mieszkiem cieszyńskim, zawarty dn. 17 stycznia 1291 r., nie był aktem hołdowniczym, lecz układem przymierza w sprawie wzajemnej pomocy wojskowej oraz rozstrzygania sporów między książętami przez króla czeskiego.

wierską); wreszcie po śmierci Jana III oświęcimskiego w 1405 r. wcielił księstwo oświęcimskie i zatorskie do cieszyńskiego⁹. Linia cieszyńska po śmierci Przemka I podzieliła się na cieszyńską i oświęcimską. Wacław, syn Bolka cieszyńskiego, otrzymał po ojcu księstwo siewierskie, ale już po dziesięciu latach (1441) został wasalem Polski, a w r. 1442 sprzedał księstwo Zbigniewowi Oleśnickiemu. Mieszczanie bielscy zobowiązali się wraz z księciem Bolkiem II cieszyńskim przypilnować dotrzymania umowy przez Wacława¹⁰. Po śmierci Kazimierza Zatorskiego (1433) księstwo oświęcimsko-zatorskie uległo podziałowi. Już w r. 1454 stany oświęcimskie ślubowały Koronie Polskiej; równocześnie Wacław zatorski uznał się lennikiem króla Polski. Jan III oświęcimski w roku następnym sprzedał królowi Polski ziemię oświęcimską, a to samo zrobił w r. 1494 książę zatorski Jan IV, do czego się zresztą zobowiązał wraz z braćmi już w r. 1470. W XV w. wybuchły znów spory graniczne między biskupstwem ołomuńskim, a księstwem cieszyńskim, i to zarówno nowe, jak i stanowiące kontynuację dawniejszych¹¹.

Piastowicze cieszyńscy byli po legnicko-brzeskich (1675) najdłużej żyjącą linią książąt śląskich (1653). W latach 1545—1575 zarządzał krajem Wacław III, a po okresie regencji wdowy po nim — syn Adam Wacław (1594—1617). Po śmierci tego ostatniego rządu sprawowali regenci w imieniu małoletniego Fryderyka Wilhelma, który osobiście rządził tylko dwa lata, zmarł bowiem młodo w 1625 r. W testamencie przekazał rządy w księstwie siostrze Elżbiecie Lukrecji, która zresztą i bez tego była uprawniona do dziedziczenia księstwa na podstawie przywileju Władysława Jagiełłończyka z 1498 r. Po jej śmierci (1653) księstwo cieszyńskie objęli Habsburgowie w bezpośrednie władanie¹².

Księstwo cieszyńskie od 1572 r. uległo znacznemu terytorialnemu zmniejszeniu przez stany mniejsze¹³: Bielsko, Frysztat i Frydek. Książęta ograniczani byli w prawach, z regaliów pozostało tylko prawo menniczne. Równocześnie byli oni niegospodarni i rozrzutni, popadali więc w długi, co zmuszało ich do sprzedaży dóbr ziemskich. Źródłami ich dochodów były dobra kameralne Cieszyn, Ja-

⁹ M. Aranka-Japoł, *Miasto Cieszyn i powiat cieszyński*, w: *Kronika Śląska Cieszyńskiego i powiatów Biela, Żywiec, Cieszyn 1932*, s. 95.

¹⁰ H. Polaczkówna, *Szlachta na Siewierzu Biskupim w latach 1442—1790*, Lwów 1913, s. 44.

¹¹ G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 236.

¹² Na temat sporów sukcesyjnych: *Historia Śląska*, t. 1 cz. 3 s. 340.

¹³ Oprócz wolnych państw stanowych, które były reprezentowane w sejmie (tzw. stany większe), spotykamy w tym czasie również wolne lenna zamkowe (stany mniejsze) o podobnym charakterze lecz mniejszym znaczeniu i nie reprezentowane w sejmie.

błonków, Skoczów i Strumień; ponadto duże dla nich znaczenie miały wpływy ze sprzedaży drewna z górskich lasów oraz z pracą wypasu¹⁴.

Po r. 1653 w księstwie cieszyńskim sprawowali rządy członkowie dynastii habsburskiej, a więc kolejno cesarze: Ferdynand IV, Ferdynand III, Leopold I, Józef II oraz Karol VI — ostatni męski potomek tej dynastii, który specjalną sankcją pragmatyczną wprowadził zasadę niepodzielności austriackich krajów oraz dziedziczenie tronów również przez żeńskich potomków dynastii. Karol VI jednak w r. 1722 przekazał księstwo cieszyńskie ks. Leopoldowi Lotaryńskiemu w charakterze lenna, zastrzegając dla siebie prawa, które mu przysługiwały jako panującemu oraz podatki, które miały wpływać na rzecz państwa.

Po podpisaniu preliminarium pokojowych we Wrocławiu dn. 11 czerwca 1742 r. powstały wątpliwości przy wytyczeniu linii granicznej między Prusami i Austrią na Górnym Śląsku. Dzięki szczególnej interpretacji tekstu traktatu, Austria zajęła nie tylko księstwo cieszyńskie i opawskie, ale również Karniów, dawną posiadłość Hohenzollernów, a współcześnie Lichtensteinów, którzy nie chcieli przejść pod panowanie pruskie. Fryderyk II żądał oddania Jawornika i Karniowa, zgodził się jednak na zamianę tych terenów na enklawy morawskie w pruskiej części Górnego Śląska. Granicę tę zatwierdzono dn. 28 lipca 1742 r. w Berlinie¹⁵. Stan ten nie uległ zmianie po zakończeniu wojen śląskich pokojem w Hubertzburgu w r. 1763; również Kongres Wiedeński nie wprowadził w granicach Śląska austriackiego żadnych zmian.

Za Leopolda Lotaryńskiego, starosta ziemski (Landeshauptmann) pozostał najwyższym urzędnikiem księstwa, a równocześnie reprezentantem interesów cesarstwa w księstwie cieszyńskim¹⁶. Po śmierci Leopolda w r. 1740 oddziedziczył Cieszyńskie jako lenno, na takich samych zasadach jak ojciec, syn Leopolda, małżonek Marii Teresy i późniejszy cesarz Franciszek I. Po jego śmierci w r. 1765 księstwo cieszyńskie jako lenno przypadło jego najstarszemu synowi Józefowi II; wykupiła je jednak Maria Teresa i przekazała w 1766 r., również jako lenno, arcyksiężniczce Marii Krysztynie i jej mężowi Albertowi Saskiemu, z prawem dziedziczenia przez ich potomków; w przypadku wymarcia tej linii, księstwo miało powrócić do Korony Czeskiej. Tak się też stało, gdy arcyksiężniczka zmarła w r. 1798, zaś ks. Albert w r. 1822 — i księstwo cieszyńskie przeszło na arcyksięcia Karola, a następnie w r. 1847 na jego najstarszego syna arcyksięcia Albrechta, zwanego księciem

¹⁴ G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 243.

¹⁵ *Historia Śląska*, t. 1 cz 3 s. 493.

¹⁶ G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 338.

sasko-cieszyńskim. Ten powiększył zjednoczone w utworzonym w r. 1826 fideikomisie majątności książęce poprzez zakupy szeregu dóbr ziemskich. Wykupił on wśród innych Frydek z okęciem, który miał charakter wolnego lenna zamkowego i przyłączył je do swych posiadłości jako własność alodialną. Natomiast w obręb księstwa cieszyńskiego nie wchodziły wolne lenna zamkowe: Bogumin, który zresztą należał do księstwa raciborskiego, Frysztat (sprzedany jeszcze w XVI w.), Raj, Lutynia, Rychwałd, Dąbrowa i Orłowa¹⁷. Wolne lenno zamkowe bielskie przekształciła Maria Teresa w państwo stanowe (1743); ona też po zakupie tego państwa przez hr. Aleksandra Józefa Sułkowskiego mianowała go księciem (Fürst), a państwu stanowemu nadała (1752) status księstwa (Fürstenthum). Po dwóch latach ks. Sułkowski i jego pierworodni potomkowie zostali podniesieni do godności książąt udzielnych, równych innym panującym książętom śląskim (Herzog), a księstwo zostało uznane jako udzielne księstwo (Herzogthum) bielskie, podlegające — jak księstwo cieszyńskie — bezpośrednio Koronie Czeskiej. Sułkowski za zezwoleniem cesarskim zamienił je w okresie późniejszym w majorat¹⁸.

2 Organizacja Kościoła katolickiego na Śląsku i w księstwie cieszyńskim

Najwcześniej ze świątyń cieszyńskich powstała kaplica zamkowa, wybudowana — jak chce tradycja — około r. 810, lecz pierwsza historyczna wzmianka o niej pochodzi z r. 1223. Kościół parafialny w Cieszynie miał być, według tradycyjnych przekazów, poświęcony przez św. Wojciecha w r. 984. Klasztor i kościół dominikanów w Cieszynie został zbudowany około r. 1225, prawdopodobnie za sprawą św. Jacka. Cieszyńska kaplica grodowa do połowy XI w. spełniała funkcję kościoła parafialnego o szerokim zasięgu. W odróżnieniu od innych śląskich kasztelanii, okręg kasztelanii cieszyńskiej pokrywał się w XII w. z cieszyńskim okręgiem parafialnym. W tym okresie sieć parafialna na ziemi cieszyńskiej rozwijała się podobnie jak na całym Śląsku. Jeśli chodzi o przynależność tej ziemi do diecezji wrocławskiej, pewną datą jest dopiero r. 1155. Po podziale diecezji wrocławskiej na archidiecezję opłocką, archidiecezję opolską obejmował cały Śląsk Cieszyński a następnie, pod koniec XIII lub na początku XIV w., powstał podległy temu archidiecezjowi archiprezbiterat cieszyń-

¹⁷ F. Popiołek, *dz. cyt.*, s. 70.

¹⁸ G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 345—346.

ski nowego typu. W r. 1262 ustalono granice diecezji wrocławskiej i ołomunieckiej, a tym samym granicę zachodnią ziemi cieszyńskiej na rzece Ostrawicy oraz wsiach Lipa i Bogumin¹⁹.

Od czasu powstania w diecezji wrocławskiej archidiakonatów okręgowych władza dawnego archidiakona została zawężona do okręgu wrocławskiego, natomiast nie odebrano mu dotychczasowych funkcji pomocniczych przy biskupie (wizytacja kleru niższego, okazjonalna jurysdykcja). Dopiero za bpa Henryka z Wierzbna pojawił się urząd wikariusza generalnego, ale ograniczył się do dwóch pierwszych wikariuszy. Powrócił on dopiero w XV w., i wtedy bywał najczęściej łączony z urzędem oficjała. Funkcje sędziowskie w całej diecezji pełnił początkowo jeden archidiakon, później archidiakoni okręgowi, każdy na własnym terenie. Pierwszego oficjała wrocławskiego można spotkać w r. 1282, brak jednak wiadomości o istnieniu w owym czasie w diecezji wrocławskiej oficjałów okręgowych. Pojawiające się w połowie XIII w. stanowisko biskupa pomocniczego (sufragana) nie miało początkowo stałej obsady, dopiero od bpa Henryka z Wierzbna urząd ten ustalili się i był bez przerwy obsadzany²⁰. Pod czeskim panowaniem nastąpiło osłabienie polityczne biskupstwa wrocławskiego, choć związek kościelny z Gniezmem dawał biskupom pewną samodzielność w stosunku do królów czeskich; z drugiej zaś strony przynależność do korony czeskiej pozwalała ograniczać wpływy Gniezna²¹.

Inaczej przedstawiała się sytuacja w zakresie zabezpieczenia materialnego i władztwa świeckiego biskupów wrocławskich. Pozostająca w posiadaniu biskupów ziemia nysko-otmuchowska, o czym wspomniano wyżej, stanowiła rozległe dobra, na których terenie leżała warowna Nysa. Bp Henryk z Wierzbna przybrał ty-

¹⁹ *Historia Śląska*, t. 1 cz. 1 s. 201; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła Katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953, s. 86; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966—1939)*, Lublin 1969—1971, (Nadbitka z ABMK t. 18—21) s. 99 n; F. Popiołek, *dz. cyt.*, s. 10, 35; F. Maroń, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji katowickiej aż do końca XI w.*, w: „Śląskie studia historyczno-teologiczne” t. 2 (1969) s. 107, 108; J. Harwot, *dz. cyt.*, s. 12, 16.

²⁰ *Historia Śląska*, t. 1 cz. 1 s. 588; T. Silnicki, *dz. cyt.*, s. 328, 329, 333; A. Vetulani, *Początki oficjalu biskupiego w Polsce*, Kraków 1933.

²¹ Rozluźnienie jednak stosunków między Wrocławiem i Gniezmem musiało nastąpić, gdyż siedziba metropolii leżała poza granicami Śląska, na terenie państwa obcego, a często wrogiemu czeskiej dynastii i państwowości. Przykładem tego może być zaprzestanie, po Henryku z Wierzbna, zatwierdzania i wyświęcania przez metropolitę wybranych przez kapitułę biskupów wrocławskich. Sprawy te były załatwiane bezpośrednio w Rzymie. Biskupi wrocławscy próbowali przez dłuższy czas walczyć o swą pozycję z władzą świecką, ale ostatecznie bp Przeclaw z Pogorzeli przyjął w r. 1342 przywilej protekcyjny dla swego biskupstwa z rąk władcy świeckiego i odtąd podporządkował swe interesy jego polityce.

tuł książęcy, uzurpując sobie władzę suwerenną nad księstwem nysko-otmuchowskim, co postawiło biskupów wrocławskich w pierwszym szeregu biskupów polskich²². Księstwo nie weszło w stosunek lenny do czeskiej korony, było niezawisłe; biskup wrocławski jako biskup musiał uznawać czeskie panowanie, jako książę jednak pozostawał udziałnym. Bp Przeclaw z Pogorzeli powiększył dobra biskupie, nabył księstwo grodkowskie na warunkach lenna korony czeskiej²³, stając się przez to powtórnie księciem śląskim. Ponadto nabył Wiązów z okręgiem oraz zakupił inne dobra i zamki²⁴. Reformacja doprowadziła do podejmowania prób w kierunku zmian organizacji Kościoła katolickiego na Śląsku. Fryderyk II starał się o zniesienie podległości diecezji wrocławskiej od metropolii gnieźnieńskiej, a także o likwidację zależności niektórych terytoriów od biskupstw krakowskiego, ołomunieckiego i praskiego, w czym popierał go bp wrocławski kard. Filip Sinzendorf, który starał się spełniać życzenia króla pruskiego. Fryderyk II jednak znalazł człowieka jeszcze bardziej uległego w osobie bpa Filipa Gotarda von Schaffgotscha, który podczas trzeciej wojny śląskiej starał się służyć obydwu stronom²⁵.

Regulacja granic diecezji wrocławskiej w XVII w. przyniosła jej szereg nabytków i doprowadziła do pewnych prawidłowości. W tym czasie m.in. ustalono również granicę biskupstwa wrocławskiego z diecezją nitrzańską i ołomuniecką od zachodniej strony księstwa cieszyńskiego; biegła ona od Jabłonkowa rzeką Olzą, a następnie Ostrawicą przez Frydek, Ostrawę i Bogumin²⁶. Pierwotne granice archiepiskopatu cieszyńskiego, wchodzącego w skład archidiakonatu polskiego, pokrywały się z obszarem księstwa cieszyńskiego. Archiepiskopat ten, zwany Sedes Teschinensis, w połowie XV w. liczył pięćdziesiąt parafii. G. Biermann wspomina o istnieniu dokumentów fundacyjnych dla kościołów parafialnych polskiego i niemieckiego w Cieszynie i Bielsku oraz wymienia blisko pięćdziesiąt kościołów parafialnych w mniejszych miasteczkach i wsiach²⁷.

Na Śląsku Cieszyńskim, po zmianie wyznania przez ks. Waclawa, większość kościołów przeszła w ręce protestantów. Cały Kościół

²² T. Silnicki, *dz. cyt.*, s. 197; „Biskup Wawrzyniec — to jeszcze biskup poddany swego pana-księcia, Henryk z Wierzbna, pierwszy wrocławski biskup w. XIV — to zarazem pierwszy biskup-książę w całym tego słowa znaczeniu, książę udziałny na księstwie biskupim nysko-otmuchowskim, równy innym śląskim książętom”.

²³ Akt Karola IV z dn. 13 grudnia 1358 r., oddający biskupowi i kapitulie w lenno Grodków.

²⁴ T. Silnicki, *dz. cyt.*, s. 274.

²⁵ *Historia Śląska*, t. 1 cz. 3 s. 507, 513; o polityce kościelnej Fryderyka II i biskupach tego czasu.

²⁶ B. Kumor, *dz. cyt.*, s. 99 n.

²⁷ G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 278.

ewangelicki księstwa podlegał superintendentowi i konsystorzowi w Brzegu. Nadszedł okres kontrreformacji, kiedy to szczególnie aktywnym w likwidacji protestantyzmu był konwertyta ks. Adam Waclaw, a także jego syn ks. Fryderyk Wilhelm²⁸.

Skutki wojny trzydziestoletniej w życiu kościelnym księstwa cieszyńskiego obrazują wyniki wizytacji archidiaconalnych. Ze sprawozdań powizytacyjnych można uzyskać informację nie tylko o zniszczeniu substancji materialnej, ale i o liczebności wiernych i obsłudze parafialnej oraz o nauczycielach szkół parafialnych. Przykładowo, w czasie wizytacji parafii na Śląsku Cieszyńskim w r. 1688 stwierdzono między innymi: W mieście Bielsku, łącznie z przedmieściami, było tylko pięciu katolików (żaden z nich nie miał nieruchomości). W Starym Bielsku, kantor kościoła był protestantem, katolików stwierdzono tylko dwóch, we wsi brakowało nauczyciela, ministrantów proboszcz musiał wybierać spośród uczniów z miasta. Ocena ogólna: życie religijne tej parafii prawie zamarło, nabożeństwa odprawiano się tylko kilka razy w roku. W parafii Jaworze, w trzech wsiach zastano po jednym nauczycielu, ale uczniów nie było. W parafii Frysztat przewagę liczebną we wsi mieli protestanci. Natomiast katolicy odbywali tajne zgromadzenia w lasach pod osłoną nocy i odprawiali nabożeństwa pod kierunkiem predykanów. Parafia Skoczów: ludność tego miasta była wyłącznie katolicka. Parafia Ochaby: parafianie byli luteranami; grupa katolików była mniejsza niż dwadzieścia osób, pozostających w kontakcie z wędrującymi po wsiach predykanami²⁹. Odbudowa organizacji kościelnej w dobie kontrreformacji wymagała wiele czasu i wysiłku, ale już w 1679 r. dotychczasowy archiepiskopat cieszyński podzielony był na pięć archiepiskopatów (dekanatów): cieszyński, frydecki, bielski, frysztacki i wodzisławski, co odpowiadało podziałowi feudalnemu księstwa.

II. PODZIAŁ POLITYCZNY ŚLĄSKA AUSTRIACKIEGO

Do zarządu księstwami opawskim i cieszyńskim utworzono urząd królewski z siedzibą w Opawie, który nazywano wówczas reprezentacją lub komorą. Jemu podlegały urzędy książęce, na których

²⁸ *Historia Śląska*, t. 1 cz. 3 s. 347: „W 1621 r. ks. Fryderyk Wilhelm usunął z kościoła parafialnego w Cieszynie proboszcza protestanckiego Tymoteusza Łowczanego, po czym mianował proboszcza ks. Wojciecha Gagatkowskiego, ustanawiając go zarazem komisarzem księstwa cieszyńskiego w sprawach religijnych”. Szczegóły z okresu reformacji i kontrreformacji: G. Biermann, *dz. cyt.*, s. 280 n; J. Harwot, *dz. cyt.*, s. 18; M. Aranka-Japołk, *dz. cyt.*, s. 95.

²⁹ J. Jungnitz, *dz. cyt.*, *passim*.

czele stali starostowie ziemscy, oddzielni dla każdego księstwa; z biegiem czasu jednak odebrano tym ostatnim sprawy podatkowe i wojskowe, przekazując je nowym urzędnikom, tzw. starszym ziemskim. Kierując się względami polityki centralizacyjnej, cesarz Józef II w ramach przeprowadzonych reform połączył w r. 1782 Śląsk austriacki z Morawami w jedną jednostkę administracyjną: gubernium morawsko-śląskie. Miejsce starostów i starszych ziemskich zajęły urzędy obwodowe, z których dwa dzieliły Śląsk zachodni, a trzeci obejmował Śląsk wschodni. Wyższą instancją sądową Śląska przeniesiono z Pragi do Brna³⁰. Terytorium Śląska Cieszyńskiego w pierwszej połowie w. XIX w całości wchodziło w skład obwodu cieszyńskiego, który ponadto obejmował wschodni skrawek Opawszczyzny, a mianowicie powiat sądowy Klimkowice³¹. Należy również zauważyć, że po r. 1848 likwidacji uległ ustrój feudalny, w ręku jednak wielkiej własności pozostało 44% powierzchni Śląska Cieszyńskiego, w tym 33% stanowiły dwa latyfundi: komora cieszyńska — własność Habsburgów (20% powierzchni ogólnej kraju, około 65 tys. ha), oraz dobra karwińskiej linii Larischów (4% powierzchni ogólnej kraju, około 9 tys. ha)³².

W dziedzinie stosunków politycznych Śląsk austriacki odzyskał w r. 1861 pozycję odrębnej prowincji (kraju koronnego), z własnym wybieralnym sejmem krajowym i wydziałem krajowym w Opawie; ponadto miał swych przedstawicieli w sejmie austriackim w Wiedniu. Wprowadzony w tym roku nowy podział administracyjny przetrwał bez zmian, aż do pierwszej wojny światowej. Sejm krajowy w Opawie liczył trzydziestu jeden posłów, z tego z ziemi cieszyńskiej tylko dwunastu. Do parlamentu wiedeńskiego wchodziło ze Śląska ogółem dziewięciu posłów, z czego na Cieszyńskie przypadało czterech. Później te liczby ulegały zresztą zmianom. Na czele prowincji stał prezydent krajowy w Opawie, któremu podlegały w Cieszyńskim trzy starostwa w Bielsku, Cieszynie i Frysztacie, oraz magistraty dwóch miast z osobnym statutem tj. Bielska i Frydka. Ponadto ziemia cieszyńska podzielona była na osiem okręgów sądowych, z których trzy przypadały na starostwo bielskie (Bielsko, Skoczów, Strumięń); trzy na cieszyńskie (Cieszyn, Frydek, Jabłonków); i dwa na frysztackie (Bogumin, Frysztat). Oprócz tego istniał w Cieszynie sąd obwodowy, lecz wszystkie sądy podporządkowane były wyższemu sądowi krajowemu w Brnie³³. W r. 1901 utworzono nowy powiat polityczny z siedzibą we Frydku. Stało się to, zdaniem Jarosza, na żądanie burżuazji czeskiej, gdyż południowo-zachodnią jego część zamieszkiwała ludność morawsko-cze-

³⁰ F. Popiołek, *dz. cyt.*, s. 81, 82.

³¹ *Historia Śląska*, t. 2 cz. 2 s. 85.

³² *Historia Śląska*, t. 3 cz. 1 s. 84.

³³ J. Harwot, *dz. cyt.*, s. 60.

ska, a północną — miejscowa polska i napływowa ludność z Galicji. „Do r. 1904 powiat frydecki obejmował tylko okręg sądowy tegoż samego nazwiska. Pod wpływem ekspansji czeskiej w zagłębiu, na skutek zabiegów u rządu, utworzono w 1904 r. nowy powiat sądowy polsko-ostrowski, w skład którego weszły właśnie owe polskie osady górnicze: Hermanice, Gruszów, Małe Kończyce, Michałowice, Muglinów, Polska Ostrawa i Radwanice. Gminy te należały do r. 1904 do powiatu sądowego bogumińskiego, a tym samym do powiatu politycznego frysztackiego. Tą drogą burżuazja czeska stworzyła powiat polityczny czeski, obejmujący dwa okręgi sądowe we Frydku i Polskiej Ostrawie”³⁴.

III GENERALNY WIKARIAT I JEGO WIKARIUSZE

1 Historia komisariatów

Zadaniem gen. wikariusza było administrowanie w imieniu księcia biskupa wrocławskiego częścią austriacką diecezji wrocławskiej, składającą się z komisariatów cieszyńskiego i nyskiego. Z tego też względu, podejmując problem genezy Gen. Wikariatu, należy sięgnąć do powstania i historii owych komisariatów.

Jak już wyżej wspominałem³⁵, od przełomu XIII i XIV w. datuje się istnienie archiprezbiteratu cieszyńskiego, podległego archidiaconiowi opolskiemu. Parafie ziemi cieszyńskiej, wizytowane przez archidiacona opolskiego w r. 1652, były jeszcze zrzeszone w jednym archiprezbiteracie cieszyńskim, natomiast w r. 1679 wizytacja objęła już pięć archiprezbiteratów³⁶; a więc komisariat biskupi cieszyński powstał po r. 1652, gdyż nie mógł on obejmować tylko jednego dekanatu. Dokładnej daty powstania komisariatu nie znamy, gdyż z akt wizytacji, przeprowadzonej na polecenie ks. bpa Sebastiana von Rostock w latach sześćdziesiątych tego wieku, nie zachował się żaden protokół dotyczący wizytacji archidiaconatu opolskiego³⁷. Tymczasem akta parafii cieszyńskiej przekazały wiadomość o dwóch dziekanach, z których każdy pełnił funkcję komisarza biskupiego, a mianowicie Adam Fritsch, zmarły w r. 1669, oraz Aleksander Klaibor, który zmarł w r. 1692³⁸. Informację o tym drugim potwierdzają akta wizytacyjne z lat

³⁴ M. Jarosz, *Śląsk Cieszyński*, Kraków 1909, s. 33, 34.

³⁵ Rozdz. I. 2.

³⁶ J. Jungnitz, *dz. cyt.*, *passim*.

³⁷ J. Morr, *dz. cyt.*, R. 11: 1916 s. 140.

³⁸ *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis almae dioecesis Wratislaviensis austriacae ditionis sub Josepho Christiano Hohenlohe Episcopo Wratislaviensi (pleno titulo) MDCCCVII*, s. 9.

1679 i 1688. W r. 1679, mimo iż wizytację w miejsce chorego archidiacona Franciszka von Welczek miał przeprowadzić archiprezbiter namysłowski Wawrzyniec Joannston, z protokołów wynika, że wizytację archiprezbiteratów cieszyńskiego i bielskiego przeprowadził Aleksander Klaibor. Mimo użycia przez niego w protokołach tylko tytułu dziekana cieszyńskiego trudno przypuścić, żeby dziekan został upoważniony przez archidiacona do przeprowadzenia wizytacji we własnym dekanacie, jeśli nie byłby komisarzem biskupim. W r. 1688 wizytację przeprowadził archidiacon Marcin Stephecius, a dziekanem cieszyńskim był nadal Aleksander Klaibor, lecz już z wyraźnym tytułem „*commissarius in spiritualibus episcopalis*”³⁹. Tak więc czas powstania komisariatu cieszyńskiego został ograniczony do lat 1652—1669.

Komisariat cieszyński pierwotnie (przed r. 1679) obejmował pięć archiprezbiteratów: bielski, cieszyński, frydecki, frysztacki i wodzisławski; po r. 1688 zorganizowano szósty — strumieński, przeniesiony później do Skoczowa, a gdy w następstwie wojen śląskich Wodzisław znalazł się w Prusach, w jego miejsce utworzono archiprezbiterat karwiński, powstały z parafii należących do archiprezbiteratów cieszyńskiego, frydeckiego i frysztackiego. Od Aleksandra Klaibora rozpoczął się ciąg komisarzy cieszyńskich aż do utworzenia Generalnego Wikariatu: Henryk Samuel Wolff, proboszcz i archiprezbiter frydecki — 1692—1705; Gallus Twaruska, proboszcz i archiprezbiter cieszyński oraz wodzisławski — 1705—1720; Paweł Mizia j.w. 1720—1734; Franciszek Świder, archiprezbiter cieszyński — 1734—1744; Jan Goczałkowski, archiprezbiter cieszyński — 1744—1759; Jerzy Enzendorffer, proboszcz i archiprezbiter bielski — 1759—1761; Mateusz Knöbel, proboszcz i archiprezbiter strumieński — 1761—1769; Karol Ibram, proboszcz i archiprezbiter frydecki — 1769—1770⁴⁰.

Dla pozostałej przy Austrii części księstwa nyskiego erygowano na żądanie Marii Teresy w dniu 12 marca 1746, na wzór cieszyńskiego, komisariat nyski. Podzielony był on wówczas na trzy archiprezbiteraty: Gurschdorf, Edelstadt i Weidenau, obejmujące 16 parafii, po pewnym jednak czasie, w wyniku reorganizacji sieci administracji kościelnej, powstały 4 archiprezbiteraty: Johannesberg (w miejsce zlikwidowanego Gurschdorf), Edelstadt (później Zuckmantel) i Weidenau, oraz nowy — Freiwaldau. Poza dawnymi szesnastoma parafiami obejmowały one dodatkowo erygowane z funduszu religijnego: jedną parafię i 12 lokalnych kapelanii. Pierwszym komisarzem nyskim został Jan Karol Zoller, proboszcz i archiprezbiter Weidenau⁴¹.

³⁹ J. Jungnitz, *dz. cyt.*, s. 570, 588.

⁴⁰ *Catalogus*, s. 8, 9.

⁴¹ *Tamże*, s. 17.

2 Powstanie Generalnego Wikariatu

Pokój wrocławski, po zakończeniu pierwszej wojny śląskiej w r. 1742, już właściwie ustalił podział Śląska między Prusy i Austrię, a pokój w Hubertsburgu w r. 1763 nie wprowadził zasadniczych zmian granicznych. Pomimo tej sytuacji ówczesny bp wrocławski ks. kard. Filip Sinzendorf zatrzymał nadal swoje posiadłości i swoją władzę duchowną na Śląsku austriackim, wykonując tę władzę poprzez biskupie komisariaty cieszyński i nyski. Następcą jego został bp Filip Gotard von Schaffgotsch, wybrany przez kapitułę i zatwierdzony przez papieża wkrótce po wyborze, natomiast Maria Teresa, w związku z położonymi na ternie Austrii dobrami biskupimi, zatwierdziła go dnia 20 kwietnia 1748 r., znosząc dotychczasową kapitularną administrację tych dóbr i oddając je bezpośrednio biskupowi. Tenże biskup, początkowo uważany przez Fryderyka II za podporę jego władzy na Śląsku, po wybuchu wojny siedmioletniej został uznany za zwolennika Austrii; dlatego Fryderyk II pozbawił go władzy duchownej oraz administracji dóbr biskupich. Zamiast udać się do wyznaczonego mu na dożywotni pobyt Opolą, osiadł w r. 1766 w zamku Johannesberg na terenie austriackiej części diecezji i księstwa nysko-otmuchowskiego, aby tu osobiście wykonywać władzę biskupią. Dekretem nadwornym z dnia 24 maja 1766 r. Maria Teresa wyraziła zgodę na to osiedlenie, ale równocześnie zobowiązała biskupa, aby diecezji nigdy nie opuszczał.

Oba wspomniane komisariaty stanowiły oddzielne terytoria, przegrodzone księstwami opawskim i kamińskim, należącymi do diecezji ołomuńskiej. Celem zapewnienia lepszej opieki większemu, a bardziej oddalonemu komisariatowi cieszyńskiemu, biskup zamianował dn. 22 lipca 1770 r. kanonika wrocławskiego, proboszcza i dziekana frydeckiego, Justa Wilhelma hr. Prażmę, gen. wikariuszem dla austriackiej części diecezji wrocławskiej, bez stałej siedziby, dodając mu do pomocy konsystorz. Nie wprowadzono zasady, że gen. wikariusze musieli przebywać w Cieszynie, rezydowali bowiem również we Frydku, Bielsku, Frysztacie i Strumieniu, choć urząd ich znajdował się przeważnie w Cieszynie. Gubernium morawsko-śląskie miało o nominacji gen. wikariusza każdorazowo zawiadamiać księcia biskupa wrocławskiego.

3 Wikariusze generalni

Ksiądz J. W. Prażma, ziemczyły Czech, ze względu na podeszły wiek rzekł się w r. 1788 probostwa we Frydku zatrzymał jednak godność generalnego wikariusza, aż do zgonu w dniu 25 kwiet-

nia 1795 r. W tym samym roku zmarł i bp von Schaffgotsch, a Józef Christian ks. Hohenlohe wybrany został biskupem wrocławskim.

Gubernium wrocławsko-śląskie zaproponowało, a cesarz w dniu 26 września 1796 r. zamianował ks. Antoniego Alojzego Löhna gen. wikariuszem i dekretem nadwornym z dn. 21 października 1796 r. ustanowił jako siedzibę gen. wikariusza — miasto Cieszyn. Ks. Löhn, z pochodzenia Niemiec, urodzony w Głogówku, uważał się za Polaka i kazania wygłaszał po polsku. Ukończył teologię w Ołomuńcu, był proboszczem w Dobrej; dn. 13 kwietnia 1779 r. został mianowany proboszczem i dziekanem w Cieszynie, w r. 1784 — biskupim komisarzem, w wieku sześćdziesięciu dwu lat — gen. wikariuszem; zmarł po dziesięciu latach, dn. 14 lutego 1806 r.

Trzecim gen. wikariuszem został mianowany prowizorycznie dn. 6 marca 1806 r., a definitywnie dn. 31 sierpnia 1806 r. ks. Józef Karol Schipp. Po studiach (doktor teologii) zatrudniony był przez dwa lata w biskupiej kancelarii konsystorialnej, w 1774 r. został wyświęcony na kapłana i jako wikary we Frydku pełnił funkcję sekretarza konsystorza wikarialnego. W 1779 r. został proboszczem w Dobrej, a w 1788 r. objął probostwo frydeckie po ks. Prażmie, po czym otrzymał nominację na asesora konsystorialnego, a w 1796 r. na ksiączę-biskupiego komisarza. Ks. Schipp, wprawdzie narodowości niemieckiej, był jednak przychylnie usposobiony do ludności polskiej, gdyż popierał działania, zmierzające do wprowadzenia podrekrutów polskich w szkołach księstwa cieszyńskiego. Był zwolennikiem rozwoju oświaty i protektorem nauczycieli, utworzył też stypendium dla ubogich studentów urodzonych we Frydku. Aż do zgonu w dniu 6 stycznia 1836 r. pozostał proboszczem i dziekanem we Frydku.

Jego następca, Polak, ks. Paweł Prutek, ur. w 1772 r., wyświęcony na kapłana w r. 1795, był proboszczem brusowickim i sekretarzem Generalnego Wikariatu oraz dozorcą szkolnym powiatu frydeckiego. Po otrzymaniu w 1836 r. nominacji na gen. wikariusza objął probostwo i dekanat we Frydku, gdzie zmarł dn. 4 kwietnia 1842 r. O jego charakterze i działalności nie posiadamy informacji.

Piątym wikariuszem generalnym był również Polak, ks. Mateusz Opolski. Ur. w 1780 r. we Wodzisławiu, zdobył doktorat filozofii we Wrocławiu a teologii w Ołomuńcu; wyświęcony na kapłana w 1803 r. Przez trzy lata był zatrudniony w duszpasterstwie w Cieszynie, w 1806 r. został proboszczem we Frysztacie. Od r. 1814 pełnił funkcje w konsystorzu wikariackim: nadzorcy szkolnego i dozorczy szkolnego w pow. bielskim, oraz komisarza ksiączę-biskupiego, a od 1827 r. był proboszczem i dziekanem w Bielsku.

Zamianowany gen. wikariuszem dn. 27 kwietnia 1843 r. zmarł dn. 11 czerwca 1850 r. Był on jedną z najbardziej pozytywnych postaci wśród wyższego duchowieństwa Gen. Wikariatu, przedstawiano go jako polskiego patriotę, obrońcę ludu polskiego, pioniera i opiekuna polskiego ruchu narodowego. Troszczył się o rozwój szkolnictwa i o polepszenie bytu nauczycieli; był również założycielem pierwszej biblioteki polskiej dla miejscowej ludności. Znane są zasługi ks. Opolskiego w dziedzinach szerzenia języka polskiego i podręczników polskich w szkołach śląskich, wśród księży przybyłych z innych terenów, oraz wśród teologów seminarium w Ołomuńcu.

Wikariuszem generalnym po ks. Opolskim został dn. 28 sierpnia 1850 r. ks. Antoni Helm, Niemiec. Ur. dn. 27 marca 1786 r. w Brosdorf w pow. opawskim, na kapłana został wyświęcony dn. 13 sierpnia 1809 r. Jego kariera duchowna była długa. Kolejno zajmował stanowiska wikarego w Brosdorf (1809—1814), wikarego we Frysztacie (1814—1819), administratora w Zebrzydowicach (1819—1822), kurata lokalnego w Ropicy (1822—1826), proboszcza w Skalicy (1826—1832), proboszcza w Strumieniu (1832—1855), proboszcza w Cieszynie (od dn. 19 grudnia 1855 r.). Mianowany dziekanem, dozorcą szkolnym, komisarzem biskupim i gen. wikariuszem; otrzymał ponadto godność honorowego kanonika katedry wrocławskiej, tajnego podkomorzego Jego Świątobliwości, prałata i apostolskiego protonotariusza „cum usu pontificalium”. Od cesarza otrzymał złoty krzyż zasługi z koroną oraz krzyż kawalerski orderu Franciszka Józefa. Był honorowym obywatelem m. Cieszyna. Mimo swego pochodzenia niemieckiego władał językiem polskim i nie był źle usposobiony do ludności polskiej. Za jego rządów nauka języka polskiego dla wszystkich teologów wrocławskich, odbywających studia teologiczne w Ołomuńcu, stała się obowiązkiem. Zmarł dn. 18 czerwca 1872 r.

Dekretem bpa Henryka Förstera z dn. 24 czerwca 1872 r. wikariuszem generalnym został mianowany Polak, ks. Franciszek Śniegoń, zatwierdzony na tym stanowisku także przez następnych biskupów wrocławskich Herzoga i Koppa. Ks. F. Śniegoń ur. dn. 2 października 1809 w Cieszynie, ukończył gimnazjum katolickie w Cieszynie, kurs filozoficzny w Brnie i teologię w Ołomuńcu. Ze względu na młody wiek pozostawał przez pewien czas diakonem; wyświęcony na kapłana dn. 25 listopada 1832 r. objął stanowisko wikarego w Cieszynie. W dalszej karierze kościelnej był administratorem parafii ustronńskiej, w r. 1840 został proboszczem w Górnej Lesznej, zaś w 1841 r. proboszczem w Trzycieżu. Po powierzeniu mu w r. 1850 funkcji dziekana jabłonkowskiego otrzymał w 1855 r. probostwo w Jabłonkowie. W r. 1859 został radcą Gen. Wikariatu, w r. 1864 nadzorcą szkolnym, a po śmierci ks.

Helma objął probostwo cieszyńskie. W lipcu 1872 r. otrzymał godność honorowego kanonika kapituły wrocławskiej. Wreszcie, ks. Śniegoń, jako jedyny z gen. wikariuszy, został tytularnym biskupem z Tenes i sufraganem biskupa wrocławskiego z siedzibą w Cieszynie. W dniu 30 września 1883 r. w kościele parafialnym w Cieszynie bp Herzog, jego sufragan bp Gleich oraz bp krakowski A. Dunajewski udzielili konsekracji biskupiej ks. Fr. Śniegoniowi. Otrzymał również godność papieskiego prałata domowego, a od cesarza krzyż kawalerski orderu Franciszka Józefa. Ks. Śniegoń popierał polsko-katolickie stowarzyszenia, nie zwalczał — mimo nacisków — ruchu narodowego, a w końcu sam włączył się czynnie w działalność polityczną tego ruchu. Dbał o rozwój oświaty oraz o podniesienie wykształcenia i polepszenie bytu materialnego nauczycieli. Zajmował się również pracą charytatywną wśród chorych i emerytowanych kapłanów oraz dzieci szkolnych. Bp Fr. Śniegoń zmarł dn. 3 lipca 1891 r. w wieku osiemdziesięciu dwu lat, po dziewiętnastu latach rządów.

Następcą ks. Śniegonia na stanowisku wikariusza generalnego został mianowany dn. 22 kwietnia 1892 r. ks. Karol Findziński, Czech, ale przodkowie jego pochodzili z Polski. Urodzony dn. 5 lutego 1833 r. we Frydku, ukończył gimnazjum katolickie w Cieszynie, teologię studiował w Ołomuńcu, gdzie też wyświęcony został na kapłana w r. 1856. Następnie był przez 6 lat wikarym w Cieszynie, a kolejne 8 lat sekretarzem Gen. Wikariatu, aż do mianowania go w r. 1870 proboszczem we Frydku. W r. 1879 został mianowany dziekanem, w r. 1882 rzeczywistym radcą Gen. Wikariatu i egzaminatorem prosynodalnym, w r. 1891 książecko-biskupim komisarzem i proboszczem cieszyńskim. W r. 1892 otrzymał godność honorowego kanonika kościoła katedralnego we Wrocławiu, i został prałatem z prawem noszenia wszystkich oznak biskupich. Ks. Findziński odznaczał się gospodarnością, troską o ubogich oraz o kapłanów emerytów. Mówił dość dobrze po polsku i do Polaków odnosił się zyczliwie. Zmarł w Cieszynie dn. 9 września 1897 r.

Wikariuszem generalnym po ks. Findzińskim mianowany został dn. 29 listopada 1897 r. Polak ks. Karol Hudziec. Urodzony dn. 1 stycznia 1829 r. w Karwinie, ukończył katolickie gimnazjum w Cieszynie, przez 3 lata uczęszczał na filozofię w Brnie i Ołomuńcu, a w r. 1849 zapisał się na teologię w Ołomuńcu, gdzie, poza studiami teologii, wykładał język polski kolegom Niemcom. Dn. 20 lipca 1853 r. został wyświęcony na kapłana i zamianowany wikarym we Frysztacie, a po niewielu latach podjął pracę jako wychowawca w domu hr. Larischa. Dnia 2 kwietnia 1864 r., dzięki prezencji hrabiego, otrzymał probostwo frysztackie. Wkrótce został dziekanem, papieskim kapelanem honorowym, radcą Gen.

Wikariatu, ksiązęco-biskupim komisarzem i kanonikiem honorowym kapituły wrocławskiej. Był członkiem krajowej rady szkolnej i honorowym obywatelem m. Frysztatu. Po nominacji na wikariusza generalnego, odznaczony został przez cesarza krzyżem komandorskim orderu Franciszka Józefa, a w r. 1898 papież mianował go protonotariuszem apostolskim. Wszystkie obowiązki związane z pełnionymi funkcjami wypełniał sumiennie i gorliwie. Zajmował się również polityką i miał odwagę występować otwarcie jako Polak. Jego uporczywa działalność doprowadziła do spełnienia żądań polskiej ludności w odniesieniu do polskich nabożeństw i kazań; dbał również o sprawy cieszyńskiego gimnazjum polskiego. Ks. Hudziec zmarł dn. 17 lutego 1902 r.

Ostatnim wikariuszem generalnym, zamianowanym dn. 16 maja 1902 r. został ks. Jerzy Kolek, pierwszy na tym stanowisku nie komisarz i nie dziekan, a tylko ksiązęco-biskupi kanclerz przy Gen. Wikariacie. Urodzony dn. 10 kwietnia 1840 r. w Domaśłowicach, wyświęcony na kapłana dn. 10 lipca 1864 r. w Ołomuńcu, pracował jako wikary kolejno w Brusowicach, we Frydku i w Cieszynie. W r. 1873 został proboszczem w Dolnych Błędownicach, w r. 1900 w Ustroniu. Jako proboszcz ustronjski został dn. 15 października 1900 r. mianowany kanclerzem ksiązęco-biskupim. Po nominacji na wikariusza generalnego przeniósł się z Ustronia na probostwo do Frysztatu, a dn. 25 kwietnia 1902 r. został mianowany honorowym kanonikiem kapituły wrocławskiej oraz protonotariuszem apostolskim i prałatem ⁴².

4 Ostatnie lata istnienia Generalnego Wikariatu

Na mocy uchwały Rady Ambasadorów z dn. 28 lipca 1920 r. Śląsk Cieszyński został podzielony, bez uwzględnienia problemu narodowościowego. Dla części Śląska Cieszyńskiego, wcielonej do Czechosłowacji, został ustanowiony komisariat biskupi, na którego czele stanął ks. Stanisław Weissmann, komisarz i oficjał, proboszcz w Morawce, który później otrzymał probostwo w Karwinie. Zarówno ten komisariat, jak i komisariat nyski, którym kierował ks. Józef Neugebauer, proboszcz we Freiwaldau, przestały być zależne od Gen. Wikariatu w Cieszynie, który obejmował jedynie polską część Śląska Cieszyńskiego, a więc dekanaty: bielski, skoczowski, strumiński i część cieszyńskiego, oraz trzy parafie dekanatu frysztackiego. Komisarzem biskupim polskiej części Śląska Cieszyńskiego został ks. prałat Jan Sikora, dziekan i proboszcz w Cieszynie. W r. 1922, po podziale Górnego Śląska między Polskę i Niemcy, dla części polskiej utworzona została

⁴² J. Londzin, dz. cyt., s. 9—37; 62—67.

Administracja Apostolska w Katowicach, Śląsk Cieszyński, prawdopodobnie wskutek jakiegoś nieporozumienia, pozostał jednak nadal w obrębie diecezji wrocławskiej. Dopiero gdy w myśl konkordatu została w dniu 11 listopada 1925 r. erygowana diecezja śląska, względnie katowicka, a pierwszym biskupem śląskim został mianowany ks. August Hlond, do diecezji tej przydzielono polską część diecezji wrocławskiej, tj. dekanaty: bielski, cieszyński, skoczowski i strumiński. W dniu 18 listopada 1925 r. rządy nad Śląskiem Cieszyńskim objął bp A. Hlond, z pełną jurysdykcją biskupią i zarządził, aby gen. wikariusz ks. Jerzy Kolek urzędował z jego upoważnienia aż do końca listopada tegoż roku. Ks. Kolek przeszedł na emeryturę w wieku osiemdziesięciu pięciu lat, a Generalny Wikariat zakończył swoje stu pięćdziesięciopięcioletnie istnienie ⁴³.

IV USTRÓJ GENERALNEGO WIKARIATU

1 Generalny Wikariusz

W dziejach Gen. Wikariatu przewija się często myśl o jego usamodzielnieniu kościelnym ze względów zarówno politycznych, jak i kanonicznych. Począwszy od r. 1774 Austria czyniła starania w sprawie utworzenia dla Śląska Austriackiego osobnego biskupstwa w Opawie, lecz nie doprowadziły one do pożądanego rezultatu. Gdy w r. 1795 po śmierci biskupa wrocławskiego i gen. wikariusza, biskupem wrocławskim został wybrany Józef Chrystian ks. Hohenlohe, ces. Franciszek uzależnił zatwierdzenie przez siebie rządów biskupa nad austriacką częścią księstwa nysko-otmuchowskiego od złożenia przez tegoż zwyczajnej przysięgi wierności oraz od spełnienia dwóch jeszcze innych warunków: 1. Zamianowania dla austriackiej części diecezji spośród miejscowych księży gen. wikariusza, posiadającego godność biskupią i pełnomocnictwo do administrowania Gen. Wikariatem z pełną biskupią władzą, którego cesarz następnie zatwierdzi. 2. Pokrywania z dochodów biskupich kosztów utrzymania Gen. Wikariatu oraz personelu konsystorskiego, a także wyposażenia źle udotowanych probostw, a wreszcie dawania utrzymania niektórym kapłanom. Ponieważ biskup złożył przysięgę i zgłosił gotowość do spełnienia warunków, cesarz go zatwierdził dn. 5 sierpnia 1796 r., a tym samym potwierdził jego prawo do administrowania dobrami biskupimi. Dodatkowo cesarz zażądał, żeby godność gen. wikariusza została nadana jednemu z komisarzy i dziekanów, zasłużonych

⁴³ Tamże, s. 75.

dla duszpasterstwa i państwa. Ponieważ biskup zrzekł się prawa propozycji i nominacji gen. wikariusza na rzecz cesarza, ten zażądał odpowiedniej propozycji od gubernium morawsko-śląskiego oraz oświadczył, że sam wystara się w Rzymie o godność biskupią dla gen. wikariusza. Po oświadczeniu biskupa, że te funkcje, które może spełniać tylko biskup konsekrowany, on właśnie chce wykonywać, cesarz zobowiązał go do tymczasowego wyświęcania kapłanów i udzielania bierzmowania. Ponadto cesarz wezwał biskupa do natychmiastowego zamianowania personelu konsystorskiego oraz do spełnienia wyżej wspomnianego drugiego warunku, od którego zależało zatwierdzenie biskupa ks. Holenlohe. Do sprawy powrócono trzy lata później, gdy biskup oświadczył, że z powodu choroby nie jest zdolny do sprawowania obowiązków biskupa w całej pełni, przy czym zaproponował, by sakramentu bierzmowania udzielał sufragan ołomuniecki. Gubernium zgodziło się na tę propozycję, traktując takie rozwiązanie tylko jako prowizorium do czasu uzyskania w Rzymie godności biskupiej dla ks. Löhna. Za urzędowania ks. Schippa, (1800—1836) biskup wrocławski był zobowiązany wykonywać jurysdykcję w austriackiej części diecezji, w ustalonych terminach odbywać w niej kanoniczne wizytacje, udzielać sakramentu bierzmowania, i składać cesarzowi sprawozdania z wizytacji. Odstąpiono jednak od realizacji drugiego warunku z końca XVIII w., co więcej, cesarz przestał domagać się godności biskupiej dla gen. wikariusza. Po dłuższej przerwie, problem powrócił. W r. 1879 duchowieństwo austriackiej części diecezji wrocławskiej wysłało do bpa Förstera petycję, by ten uzyskał u papieża nominację biskupią dla ks. Śniegonia. Sprzeciwiały się jednak temu Prusy, podejrzewając zamiary oderwania tej części Śląska od diecezji wrocławskiej. Za bpa Herzoga ponowiono starania, przy czym koronnym argumentem był wielki obszar diecezji wrocławskiej, na którym mieszkało trzy i pół miliona katolików. Starania te, dzięki życzliwości biskupa i poparciu cesarza Franciszka Józefa, przyniosły pożądany efekt, gdyż ks. Śniegoń otrzymał godność biskupa. Po jego zgonie, duchowieństwo i ludność życzyły sobie, żeby nowy wikariusz generalny otrzymał również godność biskupa — sufragana, lecz kard. Kopp uważał, że biskup — sufragan dla austriackiej części diecezji byłby tylko wówczas potrzebny, gdyby ordynariusz albo wskutek choroby albo ze względu na podeszły wiek nie mógł pełnić funkcji biskupich. W innym przypadku ustanowienie biskupa sufragana spowodowałoby odizolowanie ordynariusza od tej części diecezji i od własnego sufragana. Zobowiązane do zaopiniowania tego stanowiska prezydium krajowe w Opawie odniosło się do argumentów kardynała negatywnie, wobec rozstrzygnięcia problemu już w r. 1882, kiedy to potrzeba biskupa-sufragana została stwierdzona. Z dru-

giej jednak strony, ze względu na postawę duchowieństwa polskiego, należy przejściowo nie powoływać biskupa-sufragana, ponieważ kard. Kopp przez osobisty kontakt z tą częścią diecezji wywiera pozytywny wpływ na tamtejsze duchowieństwo i wiernych, a ponadto z racji obowiązków musi częściej przebywać w austriackiej części diecezji. Tak więc doszło do milczącej zgody na tymczasowe nieobsadzanie stanowiska biskupa-sufragana, bez zajęcia oficjalnego stanowiska, jakiegokolwiek bowiem rozstrzygnięcie mogłoby wywołać nieporozumienia. Po śmierci ks. bpa Koppa duchowieństwo Gen. Wikariatu zwróciło się jeszcze raz do cesarza w adresie z dnia 11 marca 1914 r. z prośbą o przywrócenie godności biskupa-sufragana dla gen. wikariusza. Od 1891 r. wszystkie biskupie funkcje wykonywał w austriackiej części diecezji zmarły bp Kopp. Następstwem tego, przy znacznym obszarze diecezji, była mała częstotliwość bierzmowania, które mogło się odbywać w poszczególnych dekanatach raz na 8—10 lat i tylko w jednym, do trzech kościołów, w których gromadzili się kandydaci do bierzmowania ze wszystkich innych parafii. Przemieszczanie się ludzi na dużych odległościach, wyżywienie, utrzymanie porządku, pomieszczenie ich w kościele — stwarzało duże trudności natury praktycznej. Jeśli bierzmowanie trzeba było odłożyć ze względu na chorobę ks. biskupa, powodowało to niezadowolenie przygotowanej od dłuższego czasu ludności, wielu zaś katolików pozostawało bez sakramentu bierzmowania⁴⁴.

Z zagadnieniem przyznania gen. wikariuszowi godności biskupiej wiążą się uprawnienia i upoważnienia gen. wikariusza. Według kodeksu prawa kanonicznego wikariuszowi generalnemu przysługiwała w całej diecezji jurysdykcja w sprawach duchownych i doczesnych, która prawnie należała do ordynariusza, z wyjątkiem tych, które by biskup zarezerwował dla siebie lub z samego prawa wymagały specjalnego polecenia biskupa, względnie jurysdykcji sądowej (chyba, że urząd wikariusza generalnego był połączony z urzędem oficjała). Polecenia specjalne musiały być dokładnie określone ustnie lub na piśmie. Polecenia te dotyczyły m.in. prawa inkardynacji i ekskardynacji, przydzielania urzędów kościelnych, nominacji i instytucji proboszczów, zwoływania synodu diecezjalnego, składania z urzędu wikariuszy parafialnych, erygowania bractw kościelnych i kongregacji religijnych itp. Wikariusz generalny był zobowiązany z natury swego urzędu pomagać biskupowi w zarządzaniu diecezją. W przypadku wakatu na stanowisku biskupa ordynariusza kapituła katedralna wyznaczała wikariusza kapitułnego, który miał pełnię praw biskupa ordynariusza w sprawach duchownych i doczesnych z wyjątkiem z mocy prawa zabronionych, podobnych do wyliczonych wyżej czynności

⁴⁴ *Tamże*, s. 6—8; 40—46.

wikariusza generalnego, wymagających specjalnego polecenia biskupa⁴⁵. Analizując praktyczne zastosowanie tych kanonów należy stwierdzić, że pierwszy gen. wikariusz, ks. Prażma, został mianowany oficjałem dla spraw duchownych, a więc miał prawo jurysdykcji sądowej w imieniu biskupa. W okresie późniejszym, aż do rządów ks. Śniegonia, nie znajdujemy śladów żadnych uprawnień i obowiązków gen. wikariusza, poza tzw. „facultates”, czyli pełnomocnictwami, które były w większym lub mniejszym zakresie udzielane poszczególnym gen. wikariuszom.

Ks. Śniegoń został jako pierwszy i jedyny z gen. wikariuszy mianowany biskupem-sufraganem, na co wpływ miały: wielki obszar diecezji (3,5 mln katolików), poparcie cesarza Franciszka Józefa oraz życzliwość bpa Roberta Herzoga. Ks. Śniegoń korzystał ze swoich uprawnień biskupich, choć bp Jerzy Kopp osobiście za jego rządów wykonywał swe funkcje pasterskie w komisaracie nyskim. Dopiero z okazji nominacji w dniu 22 kwietnia 1892 r. na gen. wikariusza ks. Findzińskiego, bp Kopp szczegółowo oznaczył zakres jego działalności, rezerwując dla siebie: badanie przydatności i przyjmowanie kleryków; tworzenie, łączenie i znoszenie probostw; ustanawianie praw do beneficjów, przeprowadzanie w nich zmian, zatwierdzanie rezygnacji, obsadzanie opróżnionych beneficjów oraz ustanawianie proboszczów i kuratów; mianowanie komisarzy, dziekanów i aktuariuszy, wybieranie egzaminatorów prosynodalnych, radców i inspektorów szkolnych, wyrażanie zgody na objęcie przez kapłanów urzędów publicznych; przeznaczanie kościołów i cmentarzy na inny cel, niż na katolicką służbę Bożą i grzebanie katolików; zatwierdzanie sprzedaży dóbr kościelnych, parafialnych, szpitalnych i innych miejsc pobożnych; aprobowanie wszystkich dekretów wydanych przez gen. wikariusza dla kleru; udzielanie zezwoleń na przyjęcie święceń i dyspensy od zwykłych przeszkód; podział parafii i przydzielanie ich części do innych; przyjmowanie kandydatek do stanu zakonnego; zatwierdzanie spowiedników dla zakonnic; udzielanie zezwoleń na przekroczenie klauzury w klasztorach żeńskich urzędnikom i budowniczym. Ks. bp Kopp wprowadził obowiązek składania przez gen. wikariuszy oddzielnej przysięgi⁴⁶.

W marcu 1914 r. ks. Kolek, w okresie wakowania stolicy biskupiej wrocławskiej, został przez kapitułę katedralną mianowany wikariuszem kapitulnym in spiritualibus, ale ponieważ wikariusz kapitulny mógł być tylko jeden, nie należy wiązać tego faktu z pełnieniem przez niego funkcji generalnego wikariusza w austriackiej części diecezji. Wreszcie, w 1924 r. bp wrocławski

⁴⁵ P. Matthaeus Conte a Coronato O.M.C., *Compendium Iuris Canonici*, Torino 1950, t. 1 s. 406—409, 443—444.

⁴⁶ J. Londzin, *dz. cyt.*, s. 39.

kard. Adolf Bertram postarał się w Rzymie o pełnomocnictwo dla ks. Kolka na udzielanie sakramentu bierzmowania, co miało wówczas znaczenie polityczne.

Według dekretu cesarza z 1796 r. godność gen. wikariusza mogła być nadana jednemu z komisarzy lub dziekanów. Aż do ks. Hudźca włącznie, wszyscy gen. wikariusze byli dziekanami, natomiast ks. Prażma nie był komisarzem biskupim, ponadto prawdopodobnie tej godności nie piastowali ani ks. Prutek, ani ks. Śniegoń. Odbiegała od tej zasady nominacja ks. Kolka, który nie był ani dziekanem, ani komisarzem biskupim. Z zagadnieniem tym wiązała się kwestia siedziby gen. wikariusza, a także łączenie tej godności z urzędem proboszcza oraz utrzymaniem personelu i ponoszeniem kosztów funkcjonowania Gen. Wikariatu. Urząd ten, jak już wspomniano, związany był z Cieszynem, w praktyce jednak siedziba gen. wikariusza mieściła się tam, gdzie była jego parafia i równocześnie „sedes” — czyli dekanat. Tak więc siedziba ta mieściła się kolejno: we Frydku, w Cieszynie, ponownie i to dwukrotnie we Frydku, w Bielsku, w Strumieniu i w Cieszynie (ks. Helm), oraz ponownie w Cieszynie. Do zmiany doprowadził dopiero ks. Findziński, który przez 21 lat był proboszczem i przez 12 lat dziekanem we Frydku, a po nominacji na książecko-biskupiego komisarza i gen. wikariusza nie chciał przenieść się do Cieszyna, gdzie przydzielono mu probostwo, ze względu na nieodpowiednie pomieszczenia. Dopiero w trzy lata później, po wybudowaniu nowego probostwa i pomieszczenia dla Gen. Wikariatu, przeniósł się w 1895 r. z Frydka do Cieszyna. Ks. Hudziec od 1864 r. był proboszczem frysztackim i tu urzędował jako gen. wikariusz. Po jego zgonie, mianowany gen. wikariuszem ks. Kolek przejął po nim probostwo we Frysztacie i przeniósł się do Cieszyna dopiero po przygotowaniu odpowiedniego mieszkania.

Połączenie godności gen. wikariusza ze stanowiskiem proboszcza było możliwe na początku, gdy Gen. Wikariat nie miał zbyt wielu spraw do załatwienia z urzędami państwowymi. Ale już w 1796 r. cesarz wymagał, by utrzymanie Gen. Wikariatu i personelu konsystorskiego pokrywane było z dochodów biskupich, co w praktyce ograniczyło się jedynie do udotowania w niewielkim stopniu samego gen. wikariusza. Po śmierci ks. kard. Koppa duchowieństwo austriackiej części Śląska podjęło ponownie starania o reorganizację i rozbudowanie Gen. Wikariatu, gdyż w ówczesnych warunkach przede wszystkim połączenie stanowiska gen. wikariusza ze stanowiskiem proboszcza nie było już możliwe. Agendy Gen. Wikariatu znacznie się poszerzyły, od pewnego czasu więc gen. wikariusz nie był w stanie podołać obowiązkowi obu urzędów, wynikiem tego było nieprawne obciążanie wikariuszy całkowitym zastępstwem proboszcza — gen. wikariusza, bez od-

powiedniego, dodatkowego wynagrodzenia. Szczególnie było to odczuwalne, gdy gen. wikariuszem był proboszcz parafii poza Cieszynem, wtedy bowiem, jak już wyżej wspomniano, siedzibę urzędu gen. wikariatu przenoszono z miasta do miasta. Stąd też duchowieństwo domagało się, aby gen. wikariusz uwolniony został od obowiązków proboszczowskich, żeby mu przyznano pensję względnie emeryturę urzędnika państwowego piątej rangi, z zabezpieczeniem na stołowych dobrach śląskich księcia biskupa, oraz aby każdorazowy gen. wikariusz miał do dyspozycji odpowiednią dla jego urzędu mieszkanie, a dopóki to nie nastąpi, żeby mu wypłacano odpowiedni ekwiwalent pieniężny. Kard. Kopp zgodził się na wypłatę stałej pensji gen. wikariuszowi z dóbr stołowych, mógł więc ks. Kolek zrezygnować z probostwa frysztackiego i przenieść się do Cieszyna, gdzie zamieszkał na drugim piętrze domu parafialnego, nadbudowanego kosztem ks. biskupa⁴⁷.

2 Funkcjonowanie Generalnego Wikariatu

Gen. Wikariat sprawował władzę duchowną nad szkolnictwem miejskim i wiejskim, oraz cywilną władzę sądowniczą nad duchownymi katolickimi w kościołach i parafiach, ale pod nadzorem sądu krajowego, który miał prawo przyjmować zażalenia w sprawach cywilnych, żądać sprawozdań, odwoływać pewne decyzje i przeprowadzać wizytacje sądowe. Ponadto do uprawnień Gen. Wikariatu należały: nadzór w sprawach wyznaniowych; zarząd i kontrola dóbr kościelnych i parafialnych (coroczne wizytacje); opinie i zatwierdzanie obsady stanowisk kościelnych; obsadzanie stanowisk administratorów kościelnych, kapelanów i pomocników (kooperatorów) z prawem ich odwoływania lub przenoszenia; rozdział stypendiów szkolnych i zasobów fundacyjnych; dziedzina dyscypliny duchowieństwa. Kolegium doradcze przy gen. wikariuszu decydowało w omawianych sprawach większością głosów, przy czym gen. wikariusz nie posiadał prawa zmiany ich decyzji, przysługiwało ono jedynie biskupowi.

Bp F. G. von Schaffgotsch powołał konsystorz Gen. Wikariatu, składający się z oficjała dla spraw duchownych, generalnego nadzorca szkół miejskich i wiejskich w księstwach Cieszyn, Bielsko i Nysa oraz siedmiu honorowych („ad honores”) radców konsystorskich, jednego audytora, trzech pisarzy, jednego portiera i jednego woźnego. W r. 1806 konsystorz ten (określony dwójako: „Wrocławski Książęco-biskupi Generalny Wikariat Wrocławskiej Diecezji w Cesarsko-królewskim Śląsku”, albo „Przewielebny Biskupi

⁴⁷ *Tamże*, s. 74.

Konsystorz w Cieszynie”) składał się z pięciu radców konsystorskich: trzech dziekanów i proboszczów (ks. Schippa z Frydka, ks. Sołtysa z Zebrzydowic i ks. Lothera z Freiwaldau), cieszyńskiego prefekta gimnazjalnego — ks. Szersznika i „przełożonego wrocławskich kandydatów diecezjalnych do stanu duchownego w Ołomuńcu” — ks. Ambrożego Czamlera. Konsystorz obsługiwał duchowny sekretarz, oraz kancelista a równocześnie ekspedytor. Konsystorzowi podlegali książęco-biskupi komisarze w sprawach duchownych w księstwie cieszyńskim, bielskim i nyskim, oraz radcy konsystorscy, księża: Schipp i Rother. Z r. 1807 pochodzi informacja o składzie personalnym konsystorza, który stanowiło siedmiu asesorów (ławników, radców): Jan Lindner, kanonik i radca w sprawach duchownych; Józef Sołtys — dziekan frysztacki i doradca szkolny obwodu frysztackiego; Leopold Szersznik — nadzorca szkolny i referendariusz, prefekt cesarsko-królewskiego gimnazjum cieszyńskiego; Jan Rother — książęco-biskupi komisarz nyski, nadzorca szkolny komisariatu nyskiego, dziekan i proboszcz Freiwaldau; Wojciech Dawid Hanke — książęco-biskupi komisarz cieszyński, dziekan i proboszcz bielski, dozorca szkolny tego obwodu; Paweł Prutek — administrator dekanatu frydeckiego, dozorca szkolny tego obwodu, proboszcz brusowicki, sekretarz konsystorza; Tadeusz Karafiat — przełożony wrocławskich kandydatów diecezjalnych do stanu duchownego w Ołomuńcu⁴⁸. W późniejszym okresie spotykamy stanowiska sekretarza konsystorza, nadzorca i dozorców szkolnych, jednak tylko sporadycznie, nawet ciągnęła lista komisarzy cieszyńskich jest trudna do ustalenia. Do r. 1890 wszystkie prace kancelaryjne załatwiali wikarzy probostwa, którego gen. wikariusz był administratorem. Dopiero w r. 1891 bp Jerzy Kopp utworzył przy Gen. Wikariacie stanowisko książęco-biskupiego kanclerza, płatnego z dochodów biskupich dóbr mensalnych. Pierwszym kanclerzem był ks. Jan Sikora w latach 1891—1900, drugim ks. Jerzy Kolek 1900—1902. W dniu 19 kwietnia 1892 r. wszedł w życie regulamin działania Gen. Wikariatu. Do zwykłych prac kancelaryjnych używano wikariuszy cieszyńskich za 200 koron rocznie. Ponieważ wikarzy nie byli w stanie znaleźć pracować w dwóch miejscach, bp Jerzy Kopp zezwolił w 1898 r. przyjmując kancelistę, z wynagrodzeniem 1.200 koron rocznie z taks kancelaryjnych. W r. 1907 dodano nową siłę kancelaryjną, opłacaną w wysokości 600 koron rocznie z tegoż źródła. W budynku parafii w Cieszynie znalazły się pomieszczenia mieszkalne dla kanclerza i kancelisty. Zwraca uwagę fakt, że dn. 15 lutego 1902 r. utworzono stanowisko zastępcy gen. wikariusza, którym został ks. Kapinus, proboszcz w Szonowie, książęco-

⁴⁸ *Catalogus*, s. 6.

-biskupi komisarz cieszyński. Od r. 1920 w Gen. Wikariacie dla polskiej części Śląska Cieszyńskiego, stanowiącej równocześnie książecko-biskupi komisariat cieszyński, radcami Wikariatu byli: ks. prałat Jan Sikora — dziekan i proboszcz w Cieszynie, komisarz biskupi; ks. Wilhelm Kasperlik — proboszcz w Dziedzicach, kanclerz Wikariatu; ks. Antoni Olszak — dziekan i proboszcz w Strumieniu ⁴⁹.

Generalni wikariusze i członkowie konsystorza nie zajmowali stanowisk politycznych wobec wyraźnego zakazu władz austriackich, a także nieprzychylnego stanowiska biskupów wrocławskich. Niemniej w skład konsystorza Gen. Wikariatu wchodził generalny nadzorca szkół miejskich i wiejskich w księstwach: cieszyńskim, bielskim i nyskim, a niektórzy spośród członków konsystorza byli również doradcami szkolnymi w powiatach. Za ich pośrednictwem gen. wikariusz miał wpływ na naukę języka polskiego i naukę religii w języku polskim oraz na obsadę stanowisk nauczycielskich, a także mógł pomagać nauczycielom i uczniom, znajdującym się w trudnych warunkach materialnych. Dopiero pod koniec XIX w. ks. Karol Hudziec, jeszcze jako członek konsystorza Gen. Wikariatu, był członkiem śląskiej rady szkolnej krajowej, podległej ministrowi wyznań i oświaty, kandydował też parokrotnie do sejmiku opawskiego.

3 Organizacja terytorialna Generalnego Wikariatu

W momencie erekcji, Generalny Wikariat obejmował dziesięć dekanatów; w komisariacie cieszyńskim sześć i w nyskim — cztery. W r. 1806, w granicach komisariatu cieszyńskiego, erygowany został dekanat w Jabłonkowie, w skład którego weszły parafie wydzielone z dekanatu cieszyńskiego ⁵⁰, a w latach 1807—1846 ⁵¹ powstał jeszcze jeden dekanat — strumieński z parafii wydzielonych z dekanatu skoczowskiego. W latach 1846—1910 komisariat cieszyński podzielony był na osiem dekanatów, natomiast w komisariacie nyskim nie zaszły żadne zmiany — obejmował on przez cały okres cztery dekanaty. Wzrost ogólny liczby parafii łącznie z kapelaniami lokalnymi oraz zmiany ilości parafii w poszczególnych dekanatach, w wybranych latach, pokazuje zestawienie ⁵².

⁴⁹ J. Kuś, *Szkice z dziejów kościelnych Śląska Cieszyńskiego*, Kraków 1983, s. 60.

⁵⁰ Archiwum Państwowe w Cieszynie, sygn. 11, nr akt 154.

⁵¹ Brak dokładnej daty powstania dekanatu strumieńskiego; pojawił się on w schematyzmie z 1846 r., a więc różnica między skrajnymi datami wynosi aż 39 lat.

⁵² Wszystkie niżej przytoczone i omówione dane pochodzą ze schematyzmów za lata 1788, 1807, 1846, 1849, 1866, 1881, 1897 i 1910.

Komisariat/Dekanat	1788	1807	1846	1866	1910
Kom. Cieszyński					
	ilość parafii				
Bielsko	8	8	7	8	12
Cieszyn	14	8	8	8	9
Frydek	9	9	8	9	12
Frysztat	6	6	6	7	9
Jabłonków	—	6	7	7	8
Karwina	7	7	9	9	15
Skoczów	9	9	6	6	7
Strumień	—	—	5	5	6
razem	53	53	56	59	78
Kom. Nyski					
	ilość parafii				
Freiwaldau	4	5	6	6	8
Johannesberg	9	10	11	12	9
Weidenau	6	6	6	6	8
Zuckmantel	8	8	9	9	9
razem	27	29	32	33	34
Ogółem	80	82	88	92	112

Zmiany w latach 1807 i 1846 spowodowane zostały zarówno koniecznością odciążenia zbyt wielkich dekanatów, jak i wzrostem liczby parafii, zarówno reaktywowanych, jak i nowo erygowanych — jako beneficja dotowane z funduszu religijnego. Dalsze zmiany, to zarówno wzrost liczby parafii, jak i próby dezorganizacji sieci parafialnej drogą coraz większej rozbieżności między podziałem kościelnym i administracyjnym, co ilustrują przykłady zmian w przedziale lat 1866 i 1897. Najmniej zmian wystąpiło w dekanacie bielskim, gdyż tylko parafia Rudzica, podzielona między pow. Bielsko i Strumień, została scalona w pow. Bielsko. Niewiele zmian było również w dekanacie frysztackim, w którym cztery parafie przeszły z pow. Bogumin do pow. Frysztat. W dekanacie frydeckim pięć parafii należało cały czas do pow. Cieszyn, sześć parafii przeszło z pow. Frydek do pow. Cieszyn,

a w jednym przypadku parafia należąca do pow. Frydek została podzielona między miasto Frydek i pow. Cieszyn. W dekanacie jabłonkowskim dwie parafie należały dalej do pow. Cieszyn, a pięć parafii przeszło z pow. Jabłonków do pow. Cieszyn. W dekanacie karwińskim cztery parafie należały cały czas do pow. Frysztat, a jedna do pow. Cieszyn, dwie parafie przeszły z pow. Bogumin do pow. Frysztat, dwie z pow. Frydek do pow. Cieszyn, a jedna, podzielona między pow. Cieszyn i Frydek, została scalona w pow. Cieszyn. W dekanacie skoczowskim cztery parafie przeszły z pow. Skoczów do pow. Bielsko, jedna podzielona między pow. Skoczów i Strumień, została scalona w pow. Bielsko, a jedna należąca do pow. Skoczów, przeszła później do pow. Bielsko i ostatecznie została zaliczona do pow. Cieszyn. Różnorodne zmiany zaistniały również w dekanacie cieszyńskim, w którym tylko cztery parafie należały cały czas do pow. Cieszyn, a jedna do pow. Frysztat; jedna z pow. Skoczów przeszła do pow. Bielsko; jedna parafia, podzielona między pow. Cieszyn i Frysztat, została scalona w pow. Cieszyn; jedna, podzielona między pow. Cieszyn i Skoczów, uległa innemu podziałowi między pow. Cieszyn i Bielsko; a w jednej, podzielonej początkowo między pow. Cieszyn i Skoczów, zmieniono później podział między pow. Cieszyn i Bielsko, i ostatecznie została ona scalona w pow. Cieszyn.

Liczbą wiernych, zamieszczoną w schematyzmach, należy posługiwać się ostrożnie, gdyż dane do nich podawali proboszczowie w zbyt wielkim przybliżeniu i zaokrągleniu⁵³. Niemniej z danych ogólnych wynika, że liczba katolików w 1849 r. w stosunku do r. 1846 zmalała ze 141.317 do 129.173, co należy tłumaczyć okresem ruchów chłopskich i powstań narodowych, w wyniku których wiele osób zginęło w czasie walk lub w związku z nimi, a także wyemigrowało w obawie przed represjami. Można również przypuszczać, że miał w tym okresie miejsce odpływ robotników galicyjskich, zatrudnionych w miejscowym przemyśle. W r. 1866 liczba wiernych przekraczała już stan z 1846 r. (ogółem i w najbardziej uprzemysłowionych rejonach), dlatego od niego, do 1910 r. można stosować porównania. W tym okresie ogólna liczba wiernych wzrosła ponad dwukrotnie, w tym najznaczniej w dekanatach: Karwina (czterokrotnie), Frysztat (ponad trzykrotnie) oraz

⁵³ Zaokrąglone (w setkach i tysiącach) liczby wiernych wynosiły w poszczególnych parafiach: 1846 r.: Dziedzice — 2.000, Piotrowice — 1.500, Pruchna — 2.000; 1849 r.: Zebrzydowice — 2.200, Frydek — 4.900, Skalica — 4.000, Pruchna — 1.700; 1866 r.: Gnojnik — 1.100, Ogródzona — 700; 1881 r.: Bielsko — 8.500, Piotrowice — 2.000, Dobracice — 1.200, Istebna — 4.000, Orłowa — 5.000, Pietrzwałd — 2.700, Polska Ostrawa — 15.000, Kończyce Wielkie — 2.400, Leszna 3.800; 1897 r.: Bogumin — 5.000, Sucha Srednia — 1.100, Orłowa — 10.000, Pietrzwałd — 3.800, Trzyniec — 2.300.

Bielsko i Cieszyn (ponad dwukrotnie). Wzrost ten zaznaczył się, jeśli przyjąć krótsze odcinki czasu, szczególnie w latach 1897—1910. Wyniósł on wówczas w dekanacie frysztackim około 80%, w karwińskim blisko 60%, a w bielskim i cieszyńskim ponad 35%⁵⁴. Wzrost ten, jak widać, miał miejsce przede wszystkim w rejonach wysoce uprzemysłowionych (kopalnie i huty), a poważny skok ilościowy ludności w dekanacie frysztackim nastąpił m.in. w związku z budową ciężkiego przemysłu w Boguminie. Można by postawić zarzut, że nie tylko katolicy byli zatrudnieni w przemyśle, ale okazuje się, że protestanci, przykładowo w latach 1880—1910 w pow. frysztackim (obejmującym ostrawsko-karwińskie zagłębie węglowe i Bogumin) stanowili tylko 9,5 do 10,3% ogółu ludności. Natomiast w uprzemysłowionym mieście Bielsku i podobnym rejonie sądowym cieszyńskim liczba protestantów była wprawdzie duża, ale sukcesywnie malała w omawianym okresie (Bielsko z 38,7 do 26,7%, Cieszyn z 43,0 do 40,0%).

Według rządowego opracowania statystycznego udział katolików w ogólnej liczbie mieszkańców był w r. 1910 najwyższy w rejonach sądowych: Polska Ostrawa (94,7%), Frydek (94,5%), Frydek Miasto (93,1%) i Bogumin (92,5%), a najniższy w rejonach: Skoczów (50,8%), Jabłonków (54,7%) oraz Cieszyn i Bielsko-Miasto (po 55,9%)⁵⁵.

4 Instytucje i organizacje kościelne lub pod patronatem Kościoła

Dysponujemy tylko znikomą ilością informacji o dziekanach, którzy w badanym okresie mieli niewielkie znaczenie organizacyjne. Stanowisko dziekana traktowano przede wszystkim jako

⁵⁴ Wzrost liczby wiernych w ośmiu archidiecezjach, w latach 1866—1910 ukazuje następujące zestawienie: Bielsko 15.703—35.217; Cieszyn 15.911—33.957; Frydek 35.212—41.557; Frysztat 17.904—55.186; Jabłonków 13.387—19.759; Karwina 28.744—115.245; Skoczów 11.745—13.421; Strumień 11.394—13.923; ogółem 149.991—328.265.

⁵⁵ *Schlesiens Bevölkerung in einigen wichtigeren Beziehungen auf Grund der Volkszählung von 31 Dezember 1910 mit besonderer Berücksichtigung der vorhergegangenen Volkszählungen*, Troppau 1912.

W drugiej części cytowanej tu pracy podano m.in. podział komisariatu cieszyńskiego na archidiecezje i parafie wraz z liczbą wiernych; zaznaczono również na stronie 106, że do diecezji krakowskiej należy parafia Komorowice, wchodząca w skład dekanatu Biała w Galicji, ale leżąca na terenie powiatu Bielsko. Na stronach 218—221 widnieje zestawienie: „Religionsbekenntnis der gesamten ortsanwesenden (staatsangehörigen und fremden) Bevölkerung auf Grund der Volkszählungen vom 31. 12. 1880, 1890, 1900 und 1910”, w układzie powiatów politycznych i rejonów sądowych. Zawiera ono liczbę katolików i ewangelików oraz ich udział procentowy w ogólnej liczbie mieszkańców po-

stopień pozwalający na uzyskanie godności w Gen. Wikariacie, aż do generalnego wikariusza. Brak bliższych wiadomości o kongregacjach dekanalnych, o wizytacjach dziekanów w parafiach i o działalności dziekanów w ogóle, dlatego trudno mówić o sposobie wykonywania przez nich obowiązków. Również niewiele mamy informacji o urzędach parafialnych, o bractwach religijnych, o szpitalach, o kolatorach, dlatego nie można dokonać oceny życia religijnego w parafiach. Dowiadujemy się z dostępnych źródeł jedynie o tym, że ks. Śniegoń doprowadził do powstania szpitala siostr Elżbietanek, a dzięki zapobiegliwości ks. Findzińskiego we Frydku powstał szpital, dom dla kapłanów-emerytów i ochronka.

Jedną z form pomocy dla młodzieży zdobywającej wykształcenie na drodze do kapłaństwa, dla młodych kapłanów oraz dla kapłanów chorych i emerytów były różnego rodzaju stypendia. W pierwszym rzędzie należy wymienić fundację ks. Tadeusza Karafiata, prefekta młodzieży z diecezji wrocławskiej studiującej w ołunieckim seminarium, z pierwszych lat XIX w. W fundacji przewidziano dwa stypendia filozoficzne, przeznaczone dla ubogich alumnów w Ołomuńcu, pochodzących z komisariatu cieszyńskiego⁵⁶. Z kolei ks. M. Opolski ufundował w testamencie dwa stypendia dla ubogich studentów i uczniów. Ks. Fr. Śniegoń utworzył w 1879 r. fundację zapomogową dla chorych lub emerytowanych kapłanów, a w 1882 r. na zakup katechizmów, historii biblijnych oraz modlitewników dla najuboższych dzieci szkolnych wyznania katolickiego, corocznie w jednym dekanacie. Z okazji pięćdziesięciolecia kapłaństwa ks. J. Kolka dn. 10 lipca 1914, duchowieństwo austriackiej części diecezji wrocławskiej utworzyło fundację jubileuszową z przeznaczeniem odsetek dla ubogich neoprezbiterów.

Istniała również organizacja powszechna pod nazwą: „Opieka nad kształcąca się młodzieżą katolicką”, która zwróciła się do kard. Koppa o udzielenie subwencji na internat im. Melchiora Grodzieckiego przy gimnazjum polskim w Cieszynie, uzasadniając prośbę tym, że to gimnazjum wydało już kilkudziesięciu kapłanów katolickich i że wskutek tego należy młodzieży katolickiej umożliwić odbywanie w nim nauki przez utrzymywanie internatu. Nie otrzymano odpowiedzi od kardynała, który solidaryzował się z prowadzoną przez monarchię pruską i austriacką polityką germanizacyjną wobec narodu polskiego. Trzeba również

szczególnych jednostek administracyjnych. Według tego zestawienia powiat bielski obejmował rejony sądowe: Bielsko, Strumień i Skoczów; powiat frysztacki: Frysztat i Bogumin; powiat frydecki: Frydek i Polska Ostrawa; powiat cieszyński: Cieszyn i Jabłonków; istniały też miasta wydzielone: Bielsko i Frydek.

⁵⁶ Archiwum Państwowe w Cieszynie, sygn. 11, nr akt 154.

wspomnieć o założonym w r. 1873 „Dziedzictwie bł. Jana Sarkandra dla ludu polskiego na Śląsku” (współzałożyciel ks. Śniegoń), które stale znajdowało się w kłopotach finansowych i walczyło o zachowanie własnego domu w Cieszynie. Ponieważ jednak działalność tej organizacji miała również charakter polityczny, nie ma potrzeby szczegółowego zajmowania się tym zagadnieniem w niniejszym opracowaniu.

Wreszcie wymaga zasygalizowania sprawa seminarium duchownego. Gen. Wikariat nie posiadał własnego seminarium, a młodzież diecezji wrocławskiej korzystała z położonego w innej diecezji seminarium ołunieckiego, w którym wznagał się ruch narodowy, szczególnie polski. Z tego też względu kard. Kopp utworzył dla austriackiej części diecezji wrocławskiej oddzielne seminarium, ale nie w Cieszynie, który był centrum ruchu narodowego polskiego, lecz w Widnawie (Weidenau), małym miasteczku niemieckim w komisariacie nyskim, z niedogodną komunikacją.

5 Próby przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do diecezji krakowskiej

Sprawa utworzenia samodzielnej jednostki kościelnej na Śląsku austriackim przechodziła od początku jego istnienia trzy fazy, w zależności od sytuacji politycznej. Z chwilą powstania Gen. Wikariatu zaistniała kwestia trudnej łączności austriackiej części wrocławskiej diecezji ze stolicą biskupią, co miało, jak wyżej wskazano, znaczenie zarówno religijne (bierzmowanie, kontakt duchowieństwa miejscowego z biskupem) jak i polityczne, gdyż początkowo monarchowie austriaccy dążyli do częściowego przynajmniej wyodrębnienia podległych im ziem z diecezji, mającej siedzibę na terenie obcego państwa. Chodziło o mianowanie gen. wikariusza biskupem sufraganiem ordynariusza wrocławskiego, do czego doszło w 1883 r. dzięki przychylności ówczesnych biskupów wrocławskich Förstera i Herzoga, ale był to jedyny przypadek. W późniejszym okresie, na skutek polityki germanizacyjnej cesarza niemieckiego, z którą solidaryzował się biskup wrocławski kard. Kopp, i którą zaczęły stosować władze austriackie, do tej koncepcji wrócono dopiero po śmierci kard. Koppa w 1914 r.

W ostatniej ćwierci XIX w. wzmógł się na Śląsku Cieszyńskim ruch narodowy, który dążył do równouprawnienia Polaków z innymi narodowościami, tj. niemiecką i czeską m.in. poprzez wprowadzenie w szkołach języka wykładowego polskiego i podręczników polskich, otwarcia państwowego gimnazjum polskiego w Cieszynie, oraz potraktowanie języka polskiego jako urzędowego na równi z językiem niemieckim i czeskim. Na przeszkodzie stała pragmatyczna polityka posłów galicyjskich, która pociągała za sobą

ich obojętny stosunek do polskiego ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim. Stanowisko Koła Polskiego nie uległo zmianie nawet po uzyskaniu przez Galicję koncesji narodowych. A oto jaka w tym czasie panowała opinia: „Czesi wzięli w opiekę zachodnią część Śląska, ale o Księstwo Cieszyńskie my Polacy wcale nie kłopotimy się, zostawiając garstce tamecznych księży katolickich, zacnych ewangelików Polaków i włościan wykształconych trud bronienia narodowości swojej”⁵⁷. Nie chciano się narażać ani Niemcom, ani Czechom⁵⁸, lecz obawy te częściowo były bezpodstawne, gdyż Czesi, mimo historycznej przynależności Śląska Cieszyńskiego do Korony św. Wacława, nie negowali praw narodowych ludności polskiej⁵⁹. W ostatnich latach XIX w. nastąpił pewien nacisk posłów polskich na zmianę polityki państwa. Bardziej zdecydowanie wystąpił poseł cieszyński ks. Ignacy Świeży, który w końcu 1893 r., podczas posiedzenia Koła Polskiego oświadczył, że jeśli nie podejmie ono żadnych starań na rzecz równouprawnienia narodowości polskiej na Śląsku Cieszyńskim, to nie znajdzie się ani dla Koła, ani ministrów Polaków żadne słowo usprawiedliwienia na całym obszarze ziem polskich⁶⁰. W dniu 23 kwietnia 1894 posłowie galicyjscy po raz pierwszy na forum Rady Państwa zabrali głos na temat Śląska Cieszyńskiego, poruszając między innymi kwestię gimnazjum cieszyńskiego, które dzięki temu zostało dn. 10 października 1895 otwarte, dn. 13 października 1897 przyznano mu prawo publiczności, a w r. 1903 nastąpiło upaństwowienie polskiego gimnazjum cieszyńskiego. Jeden z posłów czeskich we wniosku z końca 1896 r. postulował m.in. wprowadzenie języka polskiego i czeskiego do służby wewnętrznej urzędników i sądownictwa na obszarze Śląska Cieszyńskiego. Usunięty z Koła Polskiego poseł ludowy Karol Lewakowski, w celu kompromitacji polityki konserwatystów galicyjskich, poparł postulaty posła młodoczeskiego, a ponadto żądał przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do Galicji pod względem administracyjnym i do diecezji krakowskiej pod względem kościelnym⁶¹. Wreszcie dn. 15 października 1897 r. posłowie Michał Danielak i Andrzej Szponder — postavili w Radzie Państwa wniosek o wydzielenie Śląska Cieszyńskiego z pruskiej diecezji wrocławskiej. Treść tego wniosku dotyczyła stosunków monarchii habsburskiej z Rzeszą Niemiecką. Kardynał Jerzy Kopp, który na Śląsku Cieszyńskim, podobnie jak na Gór-

⁵⁷ J. Gruchała, *Koło Polskie w austriackiej Radzie Państwa wobec kwestii czeskiej i Śląska Cieszyńskiego (1879—1899)*, Ossolineum 1982 s. 97.

⁵⁸ *Tamże*, s. 103.

⁵⁹ *Tamże*, s. 107.

⁶⁰ *Tamże*, s. 114.

⁶¹ *Tamże*, s. 119—120.

nym Śląsku, starał się hamować rozwój polskiego ruchu narodowego, za pośrednictwem pruskiego ministra oświaty Roberta Bossego, domagał się od urzędu spraw zagranicznych w Wiedniu, aby przeciwdziałał ewentualnym zamiarom odłączenia tego terytorium od diecezji wrocławskiej⁶². Jak widać, sprawa odłączenia Śląska Cieszyńskiego od diecezji wrocławskiej posiadała większy ciężar gatunkowy, niż kwestia równouprawnienia narodowego.

Dopiero po śmierci kard. Koppa odżył plan przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do diecezji krakowskiej. Już dn. 10 marca 1914 r. uchwaliła krakowska rada gminna rezolucję, skierowaną do rządu centralnego; domagano się w niej przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do diecezji krakowskiej. Rada gminna m. Frydka zaprotestowała jednak przeciw rezolucji, jako zupełnie niepowołanemu mieszaniu się obcokrajowych elementów do spraw kościelnych, i domagała się pozostawienia istniejących stosunków. Za m. Frydkiem poszły inne niemieckie lub „renegackie” rady gminne, którym germanizatorska działalność kard. Koppa była na rękę i które życzyły sobie podobnego następcy na stolicy biskupiej. Później wybuchła pierwsza wojna światowa, a problem Śląska Cieszyńskiego został rozwiązany w latach 1922—1925.

ZAKOŃCZENIE

W opracowaniu niniejszym pominąłem szczegółowe dane o patriotyzmie duchowieństwa i ludności katolickiej Śląska Cieszyńskiego, a także rolę ewangelików w walce o polskość tego terytorium, lecz wykraczałoby to poza ramy tematu. W trakcie dotychczasowych rozważań doszedłem do pewnych stwierdzeń, związanych z dziejami Śląska Cieszyńskiego.

1. Położenie geopolityczne ziemi cieszyńskiej spowodowało, iż mimo zależności politycznej (z wyjątkiem blisko czterdziestoletniego okresu) zachowała ona pewną odrębność feudalną. Natomiast mniej szczęścia miał Śląsk Cieszyński z odrębnością kościelną, gdyż uzyskał ją w pewnym stopniu dopiero jako komisariat cieszyński Gen. Wikariatu. Przyczyniło się do tego w znacznym stopniu oddzielenie go od komisariatu nyskiego częściami diecezji ołomuńskiej.

2. Granice zewnętrzne ziemi cieszyńskiej zachowały stabilność w okresie około sześciu wieków, a ziemia ta w całości należała w tym okresie do diecezji wrocławskiej. Nawet zmiany granic księstwa cieszyńskiego pod panowaniem Piastów na północy i północnym wschodzie nie wpływały na zmianę granic między diecezją wrocławską i krakowską.

⁶² *Tamże*, s. 123, 124.

3. Granice zewnętrzne komisariatu cieszyńskiego w niewielkim stopniu odbiegały od politycznych granic Śląska Cieszyńskiego; natomiast wewnętrzna sieć jednostek administracji kościelnej i państwowej wykazywała znaczne rozbieżności. Było to następstwem prowadzonej przez państwa zaborcze, przy współdziałaniu biskupów wrocławskich, polityki germanizacyjnej, do której wykorzystywano podział ludności zarówno na trzy narodowości (polską, czeską i niemiecką), jak i na dwa główne wyznania (katolickie i ewangelickie).

4. Mimo długoletnich starań, nie udało się osiągnąć ani przekształcenia Gen. Wikariatu w osobną diecezję śląską, ani też przyłączenia ziemi cieszyńskiej do diecezji krakowskiej. W pierwszym wariantcie Prusy broniły się przed emancypacją Śląska austriackiego, na którym straciłyby swe wpływy, w drugim — oba państwa zaborcze obawiały się szybkiej repolonizacji tej ziemi.

Wreszcie na zakończenie uwaga o postulatach badawczych. Zbyt mało zainteresowania wśród uczonych — historyków budzą dzieje polityczne Śląska Cieszyńskiego. Głębokich i wszechstronnych studiów źródłowych wymaga okres do XII w. Podobne zadanie można postawić przed znawcami historii Kościoła w Polsce, lecz okres badań należałoby rozciągnąć aż do końca I wojny światowej. Stałoby się to — wraz z wynikami dotychczasowych studiów — podstawą do szczegółowego opracowania historii Kościoła katolickiego na Śląsku Cieszyńskim.

HENRYK BOGUSZ

Geschichte und Verfassung des Generalvikariats in Teschen

(Zusammenfassung)

Das Generalvikariat ist nach den schlesischen Kriegen, im Jahre 1770, auf dem Gebiet des österreichischen Teiles der Diözese Breslau, durch Verbindung der fürst-bischöflichen Kommissariate Teschen und Neisse entstanden. Der Artikel behandelt die Geschichte der Kommissariate, die Gründe für die Bildung des Generalvikariats sowie kurze Biographien der Generalvikare. Es wurde versucht, für den Generalvikar die Würde eines Weihbischofs zu erlangen, was allerdings nur einmal gelungen ist. Die Rechte und Pflichten des Generalvikars waren nur indirekt festgelegt. Aus der Verbindung der Würde des Generalvikars mit den Pflichten eines Pfarrers und aus dem mangelnden festen Sitz dieses Amtes ergaben sich für dessen Ausübung einige Hindernisse. Mit der Zeit erhielt der Generalvikar die eigene

Pfünde (er musste also nicht mehr Pfarrer sein) sowie einen festen Sitz in Teschen. In dem Artikel werden die Berechtigungen des Generalvikariats, die Zusammensetzung des Konsistoriums und das Kanzleipersonal genannt.

Die Zahl der Dekanate und der Pfarreien ist gestiegen, aber das Dekanatsnetz fiel nicht mit den Verwaltungsgrenzen des Landes zusammen. Im Jahre 1910 betrug die Zahl der Katholiken mehr als Doppeltes derjenigen vom 1846. Den armen Schulkindern, Alumnen und Neupriestern sowie kranken und pensionierten Geistlichen wurde durch Stipendien und Einkauf der Bücher für Religionsunterricht geholfen.

Es wurden vor dem Forum des österreichischen Reichsrates Versuche unternommen, das Teschen-Schlesien der Diözese Krakau einzugliedern; diese blieben jedoch erfolglos. Nachdem das Teschen-Schlesien 1922 zwischen Polen und die Tschechoslowakei geteilt und dessen polnischer Teil 1925 der neugegründeten Diözese Kattowitz eingegliedert worden war, hörte das Generalvikariat auf zu existieren.

Übersetzt von Julius Zychowicz